

4 Barnfamiljers biståndstagande¹

Karin Mossler

Rätten till ekonomiskt bistånd (tidigare benämnt socialbidrag) regleras i socialtjänstlagen och prövas i varje enskilt fall. Biståndet har dubbla syften. Det ska enligt gällande lagstiftning dels ge individen möjlighet att leva på en skälig levnadsnivå, dels utformas så att det stärker den enskildes möjligheter att leva ett självständigt liv.

Biståndstagandet beror på hur många i befolkningen som har ekonomiska svårigheter och som söker hjälp för dessa, lagstiftning och regelverk för det ekonomiska biståndet och socialtjänstens bedömning av behovet av bistånd. Vilka som behöver ekonomiskt bistånd har varierat över tid. Många studier har visat att behovet av ekonomiskt bistånd till stor del beror på arbetslöshet, oftast på grund av att man saknar arbetslöshetsersättning. Det gäller framförallt unga och nyanlända utrikes födda personer. Arbetslöshet (oftast utan arbetslöshetsersättning) är en viktig orsak även till barnfamiljernas försörjningsproblem. Många föräldrar med bistånd under lång tid har inte någon löneinkomst alls och deras anknytning till arbetsmarknaden är svag.

En annan grupp i biståndssystemet är de som inte kvalificerat sig för sjukpenning, förtidspension/aktivitets- och sjukersättning eller (före 2003 när äldreförsörjningsstödet trädde i kraft) ålderspension. Biståndstagare kan också behöva kompletterande bistånd för att lönen eller olika försäkringsersättningar inte räcker till försörjningen. Till socialtjänstens traditionella grupp av personer med försörjningsproblem hör även de med flera svårigheter än rent ekonomiska. Det kan vara sociala problem, psykisk ohälsa, missbruk och kriminalitet. Ensamstående inrikes födda män är överrepresenterade i denna grupp.

---

¹ Denna sammanställning utgår huvudsakligen från Socialstyrelsens statistik och rapportering.

Biståndstagande bland barnfamiljer är inte automatiskt synonymt med fattigdom. Ekonomiskt bistånd ges för att familjerna ska kunna leva på en skälig levnadsnivå, för att de inte ska vara ”fattiga”. Biståndstagandet beror också i hög utsträckning på hur bidrags- och försäkringssystem är konstruerade. Kostnader för flyktingars² försörjning belastar sedan 1985 biståndssystemet under deras första tid i Sverige. Statlig ersättning ges dock till flyktingmottagandet. Det innebär att flyktingar vanligen är biståndstagare under introduktionstiden i Sverige, innan de kommit in på arbetsmarknaden. För utrikes födda personer varierar biståndstagandet med etnicitet och biståndstagandet sjunker med vistelsetiden i Sverige.

Trots dessa reservationer innebär ändå biståndstagandet bland barnfamiljer att föräldrar inte kan försörja sina barn genom eget arbete. Det minskar deras självständighet och får, speciellt om det pågår under längre tid, konsekvenser för hela familjen även utöver de rent ekonomiska.

4.1 Inkomstförhållanden och andra orsaker till biståndstagande

Inkomstförhållandena i befolkningen påverkar självklart behovet av ekonomiskt bistånd. Bland biståndstagare är det som väntat lägre andel som har löneinkomst än övriga befolkningen. De flesta med långvarigt bistånd kompletterar inte en låg inkomst av förvärvsarbete med bistånd. De flesta har ingen löneinkomst alls. Olika transfereringssystem – även biståndssystemet – bidrar till att lyfta barnfamiljernas inkomster och minskar därmed den ekonomiska utsattheten samt utjämnar inkomster mellan familjer utan barn och med.

Det är stor skillnad i disponibel inkomst per konsumtionsenhet (konsumtionsenhet är ett mått för att jämföra inkomsten för hushåll med olika sammansättning) mellan olika hushållstyper, åldrar och om man är född i eller utanför Sverige. Den disponibla inkomsten är den inkomst man disponerar (”lön plus bidrag minus

---

² Flykting har i detta sammanhang en administrativ definition enligt lagen (1992:1068) om introduktionsersättning för flyktingar och vissa utlänningar. En person som flytt till Sverige räknas i statistiken över ekonomiskt bistånd som flykting från och med det år denne fått arbets- och uppehållstillstånd samt ytterligare tre kalenderår. Därefter upphör personen att redovisas som flykting och redovisas under ”utrikes född”. Introduktionsersättning kan ges istället för försörjningsstöd om flyktingen följer en introduktionsplan som utgår från statens målsättningar på detta område.

skatt”). För vuxna ökar inkomsten med ålder upp till pensionsåldern. Kvinnor har genomgående lägre inkomst från förvärvsarbete än män, oavsett var i livscykeln de befinner sig (prop. 2002/03:1, bilaga 3). De står också oftare utanför arbetsmarknaden än män.

Ensamstående med barn har lägst disponibel inkomst per konsumtionsenhet av alla hushållstyper, oavsett om man är inrikes eller utrikes född. Sammanboende med barn har betydligt högre disponibel inkomst per konsumtionsenhet, även om deras inkomst är lägre än för sammanboende utan barn (Socialstyrelsen, 2004). Dessa inkomstförhållanden återspeglas på olika sätt i biståndstagandet.

I befolkningen som helhet är det framförallt kvinnor som är ensamstående föräldrar. Ensamstående kvinnor med barn arbetar oftare heltid jämfört med sammanboende kvinnor. De är oftare sjuka och arbetslösa jämfört med ensamstående pappor och upplever oftare ekonomiska svårigheter (Socialstyrelsen, 2004).

4.1.1 Redovisning behövs ur flera perspektiv

Biståndstagande kan belysas ur en mängd olika aspekter. Det är vanligt att man redovisar antal personer eller hushåll som har bistånd någon gång under året eller en viss del av året. Det ger en bild av **biståndstagargruppens** storlek och sammansättning. Redovisningen delas ofta upp på hushållstyp, kön och ålder samt vistelsetid i Sverige. Lika viktigt är att beskriva hur vanligt **biståndstagande** är i olika grupper av **befolkningen**.

Dessa två sätt att beskriva biståndstagandet – gruppen biståndstagare och andelen i befolkningen – kan ge delvis olika bilder. Ensamstående kvinnor med barn är t ex en mindre grupp bland dem som får bistånd. Däremot har ensamstående mammor högst biståndstagande av alla hushållstyper i befolkningen. Båda bilderna behövs för att beskriva biståndstagandet på ett åtgärdsinriktat sätt.

På samma sätt kan man beskriva biståndstagandet bland barnfamiljer ur ett **hushållsperspektiv** och ur ett **barnperspektiv**. I registret över ekonomiskt bistånd går det tyvärr inte att följa enskilda barn över flera år, bara deras familjer. Antalet biståndstagande ensamstående och sammanboende hushåll med barn ger en bild, antalet barn som lever i en familj med bistånd delvis en annan. En familj med två vuxna och 8 barn och en familj med en vuxen och 1

barn räknas ju båda som ”ett hushåll”, fast den första familjen bidrar med 8 gånger så många barn.

Det krävs således många redovisningar för att ge en bild av biståndstagandet, vilket tyvärr komplicerar framställningen. I det följande ges därför en beskrivning både utifrån antalet hushåll med barn och med ekonomiskt bistånd, antalet barn i familjer med bistånd och hur vanligt biståndstagandet är för familjer och barn i befolkningen.

4.1.2 Vanligaste barnfamiljen med bistånd är ensamstående föräldrar

År 2002 fick drygt 73 000 hushåll med barn – eller 6,3 procent av alla barnfamiljer – ekonomiskt bistånd någon gång under året. Barnfamiljer utgjorde ungefär en tredjedel av alla hushåll som fick bistånd. Närmare 60 procent av barnfamiljerna med ekonomiskt bistånd var ensamstående föräldrar, oftast kvinnor med barn. Det var också den familjetyp som hade högst biståndstagande i befolkningen. Nästan en av fem ensamstående mammor hade ekonomiskt bistånd 2002.

Tabell 1 Antal hushåll med ekonomiskt bistånd 2002. Alla åldrar där inte annat anges.

Hushållstyp	Antal hushåll med bistånd	Andel av biståndshushållen	Biståndshushållens andel av hushållen i befolkningen ¹
<i>Hushåll med barn 0–17 år, varav</i>	73 271	34	6,3
ensamstående kvinnor med barn 0–17 år	39 281	18	23
ensamstående män med barn 0–17 år	4 565	2,1	6,3
gifta/sammanboende par med barn 0–17 år	29 140	13	3,2
<i>Hushåll utan barn</i>	162 906	69	6,6
varav hushåll –64 år utan barn ²	145 175	61	5,9
Samtliga biståndshushåll³	217 777	100	6,0

¹ Antalet hushåll i befolkningen är skattade tal enligt SCB:s AKU-undersökning.

² Jämförelsen med övriga hushåll görs med dem i yrkesaktiv ålder eftersom de flesta hushåll med barn är yngre än 65 år.

³ Inklusivt okänd hushållstyp.

Källa: Specialbearbetning av Socialstyrelsens officiella statistik över ekonomiskt bistånd.

4.1.3 Längst bidragstid för sammanboende med barn

Barnfamiljer med bistånd fick bidrag under i genomsnitt 6,1 månader 2002. Det var något längre bidragstid än de 5,6 månader som biståndstagande barnlösa hushåll i yrkesverksam ålder hade. Det var vidare skillnad i biståndstid mellan barnfamiljer med en eller två vuxna. Sammanboende med barn hade högst genomsnittlig bidragstid av alla hushållstyper. Ensamstående föräldrar hade kortare genomsnittlig biståndstid, även jämfört med hushåll utan barn.

Barnfamiljer fick totalt 3,2 Mdr kr i ekonomiskt bistånd under 2002, vilket var 38 procent av de totala utbetalningarna. I medeltal fick en barnfamilj 43 600 kr år 2002 eller ca 7 200 kr per månad. Beloppet var något högre än för hushåll utan barn. Det är naturligt, eftersom biståndet till en barnfamilj oftast ska täcka försörjningen

för fler personer. Den lilla gruppen ensamstående pappor med barn får något högre ekonomiskt bistånd per månad än ensamstående mammor. Det förklaras inte av skillnader i barnantal. Av biståndets storlek kan man dock inte dra några slutsatser om ensamstående kvinnors och mäns behov behandlas lika eller inte. Biståndet är ett tillägg till andra inkomster för att nå en skälig levnadsnivå.

Tabell 2 Genomsnittlig tid med ekonomiskt bistånd samt genomsnittligt belopp per månad 2002 för olika hushållstyper. Avrundat till närmaste hundratal kronor. Alla åldrar där inte annat anges.

Hushållstyp	Genomsnittlig biståndstid	Bidrag/månad
<i>Hushåll med barn, varav</i>	<i>6,1</i>	<i>7 200</i>
ensamstående kvinnor med barn	5,4	5 900
ensamstående män med barn	4,8	6 400
Sammanboende par med barn	7,1	8 700
<i>Hushåll utan barn</i>	<i>5,7</i>	<i>5 700</i>
varav hushåll –64 år ¹ utan barn	5,6	5 700
Samtliga biståndshushåll²	5,8	6 200

¹ Jämförelsen med övriga hushåll görs med dem i yrkesaktiv ålder. eftersom de flesta hushåll med barn är yngre än 65 år.

² Inklusivt okänd hushållstyp.

Källa: Socialstyrelsens officiella statistik 2002.

4.2 Skillnader i biståndstagande för inrikes och utrikes födda

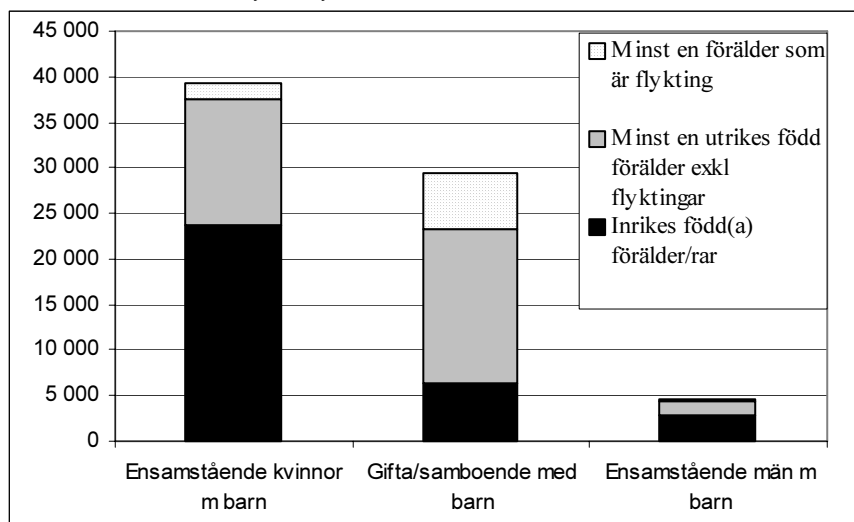
Försörjningsproblemen för utrikes och inrikes födda föräldrar med bistånd uppvisar olika mönster och har delvis olika orsaker. För att underlaget ska återspegla detta och vara åtgärdsinriktat behöver biståndstagandet därför särredovisas för barn till inrikes och utrikes födda föräldrar.

Barnfamiljer med utrikes födda föräldrar är kraftigt överrepresenterade i systemet för ekonomiskt bistånd. I över hälften (55 %) av barnfamiljerna med ekonomiskt bistånd är någon förälder utrikes född, oftast båda. Även om man räknar bort barnfamiljer som kommit till Sverige som flyktingar³ och får ekonomiskt bistånd under sin introduktionstid kvarstår överrepresentationen. Det är stor skillnad på hur vanligt biståndstagande var bland

³ Se tidigare definition

ensamstående och sammanboende inrikes och utrikes födda föräldrar. I biståndstagande barnfamiljer med sammanboende vuxna var de flesta föräldrar utrikes födda. Tidigare sambandsanalyser (bl.a. Socialstyrelsen, 1999) har visat att sammanboende inrikes födda föräldrar mycket sällan behöver bistånd, även om en förälder är arbetslös. Bland ensamstående med barn som får bistånd någon gång under året var däremot de flesta föräldrarna inrikes födda. Även bland ensamstående kvinnor med barn var dock utrikes födda föräldrar överrepresenterade i biståndssystemet i förhållande till sin andel i befolkningen.

Diagram 1. Antal biståndshushåll med barn 2002 uppdelat på hushållstyp samt inrikes och utrikes födda föräldrar.

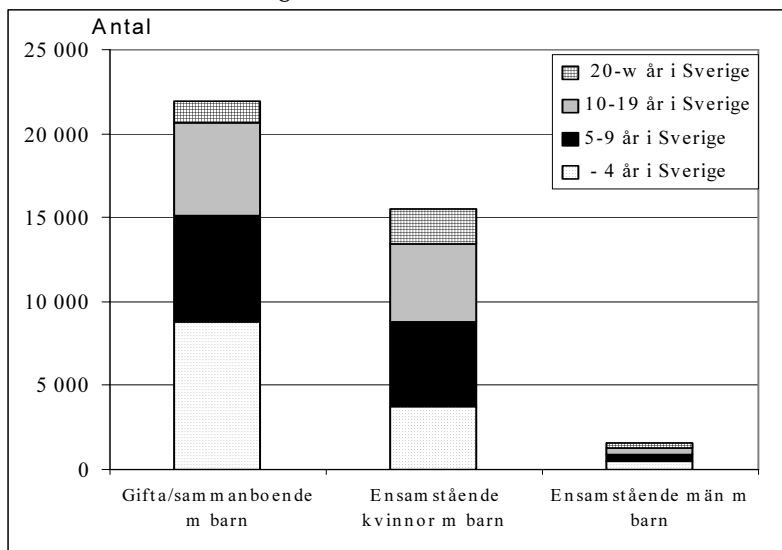

Källa: Specialbearbetning av Socialstyrelsens officiella statistik tabell 3.

4.2.1 Biståndstagandet avtar med vistelsetiden i Sverige

De flesta biståndstagande barnfamiljer med någon utrikes född förälder var giftn/sammanboende. En stor del av dem hade varit kort tid i Sverige. I närmare 40 % av familjerna hade minst en utrikes född förälder bott högst 4 år i Sverige. Bland ensamstående föräldrar var andelen med kort vistelsetid mindre. Som beskrevs inledningsvis får flyktingar vanligen bidrag via biståndssystemet under introduktionstiden i Sverige. För dem och övriga utrikes födda personer sjunker biståndstagandet med vistelsetiden i Sverige.

Diagram 2. Antal biståndshushåll med barn 2002 uppdelat efter utrikes födda förälders vistelsetid i Sverige. Förälders ålder –64 år.

Källa: Specialbearbetning av Socialstyrelsens officiella statistik över ekonomiskt bistånd.

4.2.2 Flest flerbarnsföräldrar är utrikes födda

I debatten framhålls ofta flerbarnsfamiljers svårare ekonomiska situation som en orsak till biståndstagande bland barnfamiljer. De flesta (74 procent) barnfamiljer som fick ekonomiskt bistånd hade dock högst två barn 2002. Endast drygt tio procent av barnfamiljerna med bistånd hade 4 barn eller fler. Andelen utrikes födda föräldrar ökar med antalet barn. Det fanns minst en utrikes född förälder i 77 procent av familjerna med 4 eller fler barn.

En vanlig föreställning är att de flesta barn i familjer med ekonomiskt bistånd har unga föräldrar. Men det stämmer inte. Endast 2 procent av föräldrarna som tar emot barnfamiljens bistånd (benämnd registerledaren i statistiken över ekonomiskt bistånd) är under 20 år och 9 procent är 20–24 år. Majoriteten, 67 procent, är i åldern 30–49 år.

4.3 Långvarigt biståndstagande bland familjer med barn

En del av barnfamiljerna med ekonomiskt bistånd får bidrag under endast några få månader. Andra behöver bistånd under lång tid. Barns utsatthet ökar med tiden de lever i en familj med svåra ekonomiska problem. Regering och riksdag har slagit fast att biståndssystemet ska vara ett yttersta skyddsnät, främst vid tillfälliga ekonomiska problem. Det långvariga biståndstagandet kan därmed sägas vara en brist i måluppfyllelsen.

Vad som ska anses som "långvarigt bistånd" är inte självklart. Minst tio månaders bistånd under ett kalenderår är *ett* sätt att definiera långvarighet. Denna definition har länge använts i den officiella statistiken. Ett annat sätt är att mäta det sammanlagda antalet bidragsmånader under en följd av år.

4.3.1 Fler sammanboende med långvarigt bistånd

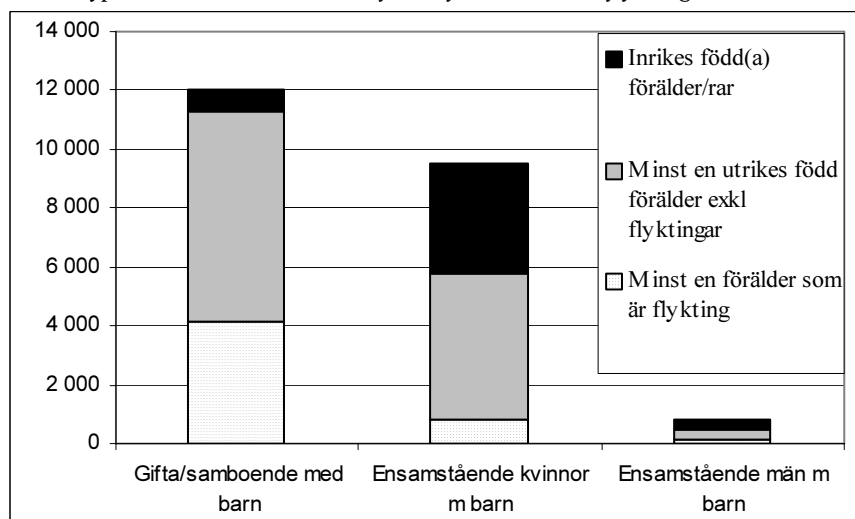
Närmare en tredjedel av barnfamiljerna med bistånd – ca 22 300 familjer – fick ekonomiskt bistånd under minst 10 månader år 2002. Det fanns minst en utrikes född förälder i ca 80 % av dessa barnfamiljer. I 40 procent av familjerna hade den som mottog familjens bistånd (registerledaren) varit högst fyra år i Sverige. Andelen flyktingfamiljer⁴ var 23 %.

Det var fler gifta/sammanboende med barn än ensamstående med barn som hade bistånd 10–12 månader 2002. Som redovisats tidigare var det tvärtom bland alla biståndstagare (1–12 månader). I nästan alla (94 %) barnfamiljer med gifta/sammanboende vuxna var minst en förälder utrikes född. Även de flesta ensamstående föräldrar var utrikes födda.

---

⁴ Se tidigare definition.

Diagram 3. Antal barnhushåll med bistånd 10–12 månader 2002 uppdelat på hushållstyp samt inrikes och utrikes födda föräldrar samt flyktingar.

Källa: Specialbearbetning av Socialstyrelsens officiella statistik över ekonomiskt bistånd.

Av tabellen nedan framgår att andelen med bistånd 10–12 månader år 2002 var något högre för hushåll med barn jämfört med hushåll i yrkesverksam ålder utan barn. Flyktingar (se tidigare definition) hade som väntat högst andel med långvarigt bistånd, följt av andra utrikes födda föräldrar. Lägst andel bistånd 10–12 månader hade inrikes födda föräldrar. Störst var skillnaden i långvarighet för inrikes och utrikes födda giftn/sammanboende föräldrar.

Tabell 3. Antal hushåll 2002 med bistånd 10–12 månader per år i förhållande till antalet hushåll med bistånd någon gång under året. Andelen bistånd 10–12 månader delas upp på hushållstyper och inrikes/utrikes födda. Alla åldrar. Procent.

Andel 10–12 månader för hushållstyperna	Samtliga	Inrikes födda	Utrikes födda,exkl. flyktingar	Flyktingar
Andel hushåll med barn och med bistånd	31	15	39	63
Gifta/samboende par med barn	41	11	43	67
Ensamstående mammor	24	16	35	51
Ensamstående pappor	18	12	26	46
Hushåll – 64 år ¹ utan barn	25	19	34	46

¹ Jämförelsen med övriga hushåll görs med dem i yrkesaktiv ålder eftersom de flesta hushåll med barn är yngre än 65 år.

Källa: Specialbearbetning av Socialstyrelsens officiella statistik över ekonomiskt bistånd.

4.3.2 Ensamstående kvinnor med barn har oftast långvarigt bistånd

En delvis annan bild får man om man jämför antalet hushåll med bistånd under lång tid i förhållande till hushållstypens storlek i befolkningen. En sådan jämförelse visar att hushåll med barn har något högre långvarigt biståndstagande än hushåll utan barn, men skillnaden var inte stor, 1,9 % av befolkningen mot 1,5 %. Bistånd under 10–12 månader år 2002 i befolkningen var vanligast i hushållstypen ensamstående mammor, där 5,5 % hade långvarigt bistånd.

Tabell 4: Antal hushåll –64 år med bistånd 10–12 månader 2002 samt andel i befolkningen.

	Ensamstående med barn		Sammanboende med barn	Hushåll med barn	Hushåll utan barn
	Kvinnor	Män			
Antal hushåll 2 002	9 473	829	11 907	22 209	36 826
Andel i befolkningen	5,5%	1,1%	1,3%	1,9%	1,5%

Källa: Specialbearbetning av Socialstyrelsens officiella statistik över ekonomiskt bistånd.

4.3.3 Hälften med långvarigt bistånd hade fortfarande bistånd efter fem år

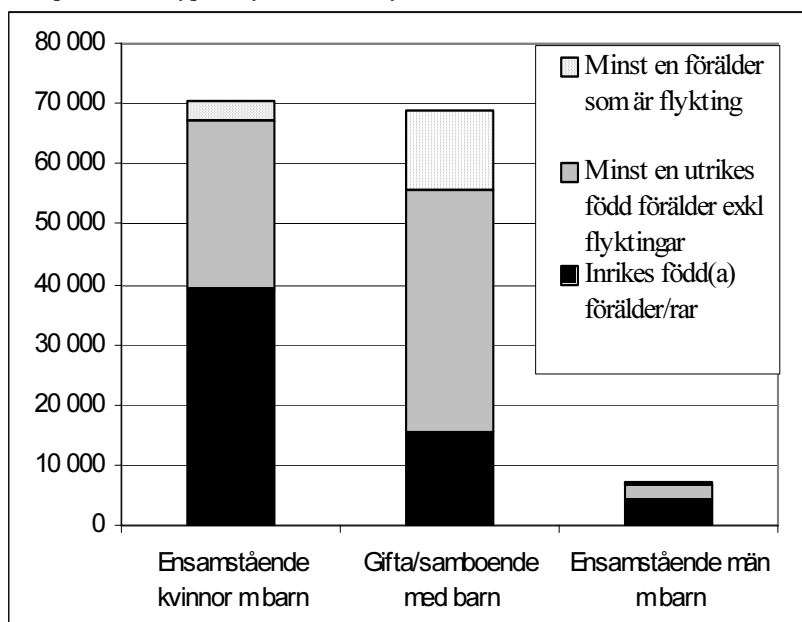
För en del av barnfamiljerna med bistånd kvarstår de ekonomiska problemen under längre tid. Mycket talar för att det finns betydande långvarighet i biståndstagandet för vissa barnfamiljer. Av alla barnfamiljer med bistånd år 1996 hade en tredjedel bistånd även uppföljningsåret år 2001. Av de 36 procent som hade långvarigt bistånd år 1996 hade närmare hälften bistånd även år 2001. Hög grad av långvarighet visar även en uppföljning av dem som hade långvarigt bidrag år 1991 (Socialstyrelsen 1999) och år 1993 (Bergmark och Bäckman 2001).

4.4 Antalet barn med ekonomiskt bistånd

Ovanstående redovisning har utgått ifrån antalet barnfamiljer med ekonomiskt bistånd. Som nämnts tidigare är det viktigt att också beskriva antalet barn som lever i familjer med bistånd. År 2002 levde ca 147 000 barn (0–17 år) i 73 000 familjer som fick ekonomiskt bistånd någon gång under året. Det motsvarar 7,6 procent av alla barn i befolkningen. Drygt hälften av barnen bodde med en ensamstående mamma. Även om man ser biståndstagandet ur barnens perspektiv var barn med utrikes födda föräldrar kraftigt överrepresenterade. Närmare 60 % av barnen hade minst en utrikes född förälder. De flesta av dem levde med gifta/sammanboende föräldrar. Tidigare analyser (bl.a. Socialstyrelsen, 1999) har visat att sammanboende inrikes födda föräldrar mycket sällan behöver bi-

stånd. Majoriteten av barnen till inrikes födda föräldrar var däremot barn till en ensamstående mamma.

Diagram 4 Antal barn 0–17 år i familjer med ekonomiskt bistånd 2002 uppdelat på hushållstyp och föräldrarnas födelseland. Alla åldrar.

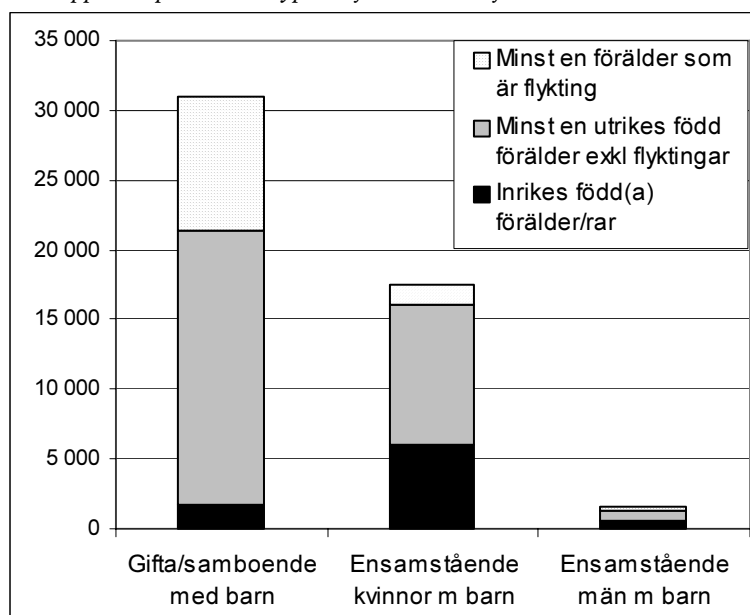
Källa: Specialbearbetning av Socialstyrelsens officiella statistik över ekonomiskt bistånd.

Som beskrivits tidigare ökar barns utsatthet med tiden de lever i en familj med svåra ekonomiska problem. Det fanns drygt 50 000 barn i de ca 22 300 familjer som hade ekonomiskt bistånd nästan hela 2002, 10–12 månader. Av dessa hade de allra flesta minst en utrikes född förälder. Till skillnad från biståndstagandet oavsett bidragstid levde de flesta av dessa barn med föräldrar som var gifta/samboende. En del av dessa familjer var flyktingar med kort tid i Sverige.

Däremot var – som för biståndstagandet generellt – de flesta barn med inrikes född(a) förälder/föräldrar barn i en familj med en ensamstående förälder. Ser man till barnen i ensamstående familjer hade dock något förvånande de flesta en utrikes född mamma. Till skillnad från barnfamiljer med bistånd någon gång under året fanns närmare 40 % av barnen med långvarigt bistånd i stora barnfamiljer

(fyra eller fler barn). Nästan alla av dem, 92 procent, hade utrikes födda föräldrar.

Diagram 5 Antal barn i familjer med ekonomiskt bistånd 10–12 månader 2002 uppdelat på hushållstyp och föräldrarnas födelseland

Källa: Specialbearbetning av Socialstyrelsens officiella statistik över ekonomiskt bistånd.

4.5 Stora kommunala skillnader i långvarigt biståndstagande bland barn

Det finns stora regionala skillnader i andelen ekonomiskt utsatta barn. Också här spelar definitionen av ekonomiskt utsatthet en viktig roll. Som framgår av kapitel 3 lever en stor andel barn med en disponibel inkomst lägre än 60 procent av medianen i den s.k. "tätbygden". Å andra sidan mottar en avsevärt lägre andel barn ekonomiskt bistånd i tätbygden än man skulle kunna förvänta sig givet de relativt lägre inkomsterna. Vidare är variationen stor inom olika regioner, framförallt gäller det de tre storstadsområdena. Medan vissa förortskommuner har en mycket hög ekonomisk standard återfinns de mest ekonomiskt utsatta familjerna i delar av storstäderna (Salonen 2003). Därför är det angeläget att när det

gäller ekonomiskt bistånd i stället för region fokusera på hur det ser ut i de olika kommunerna.

Tabell 5. Kommuner med högst respektive lägst andel barn (%) i biståndsfamiljer.

Högsta andel	1991	1996	2002	
	Malmö	19	Malmö	27
	Malmö		Malmö	24
	Skinnskatteberg	15	Landskrona	25
	Skinnskatteberg		Landskrona	21
	Göteborg	15	Göteborg	22
	Göteborg		Göteborg	15
	Ljusnarsberg	14	Norrköping	21
	Ljusnarsberg		Dorotea	13
	Botkyrka	14	Botkyrka	20
	Botkyrka		Eskilstuna	13
	Perstorp	14	Ljusnarsberg	19
	Perstorp		Gullspång	13
	Norberg	14	Bräcke	19
	Norberg		Örebro	13
	Nyköping	14	Surahammar	19
	Nyköping		Högsby	12
	Eskilstuna	14	Eskilstuna	18
	Eskilstuna		Lycksele	12
	Nordanstig	13	Klippan	18
	Nordanstig		Ödeshög	11
Lägsta andel	1991	1996	2002	
	Öckerö	4	Härryda	5
	Öckerö		Täby	2
	Lidingö	4	Götene	5
	Lidingö		Svedala	2
	Lomma	3	Forshaga	5
	Lomma		Kävlinge	2
	Tranemo	3	Täby	5
	Tranemo		Nykvarn	2
	Kungälv	3	Bollebygd	5
	Kungälv		Lidingö	1
	Tjörn	3	Kävlinge	5
	Tjörn		Lomma	1
	Täby	3	Vellinge	3
	Täby		Säter	1
	Danderyd	3	Lidingö	3
	Danderyd		Vellinge	1
	Vellinge	2	Öckerö	3
	Vellinge		Danderyd	1
	Stenungsund	1	Danderyd	2
	Stenungsund		Forshaga	0

Källa: Socialstyrelsen

Det fanns stora kommunala skillnader i biståndstagandet bland barn, och skillnaderna ökar ytterligare om indelningen skulle göras på stadsdelsnivå. Den högsta andelen barn i familjer med bistånd hade Malmö med 24 procent av barnen i kommunen. Nästan lika hög andel hade Landskrona (21 procent) och Göteborg (15 procent). Den lägsta andelen hade Forshaga kommun med 0,4 procent, följd av Danderyd och Vellinge, där båda hade mindre än 1 procent barn med bistånd av samtliga barn i kommunen. När det gäller förändringar över tid är det intressant att notera att Malmö haft högst andel under hela perioden. Göteborg har också

genomgående hög andel barn med ekonomiskt bistånd, där har dock skett en kraftig minskning mellan 1996 och 2002. Vidare framgår det av tabellen att Botkyrka som haft hög andel både 1991 och 1996, år 2002 inte längre finns med bland de tio kommuner med högst andel ekonomiskt utsatta barn.

Det fanns ännu större kommunala skillnader i andelen barn i hushåll med långvarigt bistånd än med bistånd totalt. Av alla barn i befolkningen år 2001 levde 2,8 procent i familjer med långvarigt bistånd. I fem kommuner fanns sammantaget 42 procent av barnen med långvarigt bistånd. Nästan alla fanns i utrikes födda familjer. Av barnen i Malmö och Landskrona levde 16 respektive 12 procent av barnen i familjer med långvarigt bistånd. Göteborg, Stockholm och Helsingborg hade också höga andelar. Det fanns även kommuner som bara hade några enstaka barn i långvariga biståndshushåll – mindre än 1 promille av barnen i kommunen. Det gällde t.ex. Kiruna, Färgelanda, Norberg och Övertorneå.

4.5.1 Många är arbetslösa

Arbetslöshet, framförallt utan arbetslöshetsersättning, är en viktig orsak till ekonomiska problem och behov av ekonomiskt bistånd för barnfamiljer. I mitten av 1990-talet var de flesta biståndstagare inskrivna vid arbetsförmedlingen (70 % år 1996, Socialstyrelsen, 1999). År 2000 hade andelen inskrivna minskat men var fortfarande hög. Nästan hälften, 45 % av de vuxna med barn var inskrivna någon gång under året (specialbearbetning av SCB:s undersökning LINDA).

Andelen biståndstagare som är arbetslösa utan ersättning har sjunkit under senare år. Andelen år 2003 var i genomsnitt 33 % för barnfamiljer, lägre för ensamstående föräldrar och högre för sammanboende föräldrar. Medan andelen utan ersättning var lägre år 2003 jämfört med år 1998 för ensamstående med barn (28 % år 2003) var den något högre för sammanboende med barn (41 %).

Tidigare analyser av biståndstagare med bistånd under 10–12 månader utifrån SCB:s HEK-undersökning (Socialstyrelsen, 2004) visade att många inte hade någon löneinkomst alls under det studerade året 2001. Urvalet är dock för litet för särredovisning på hushållstyp.

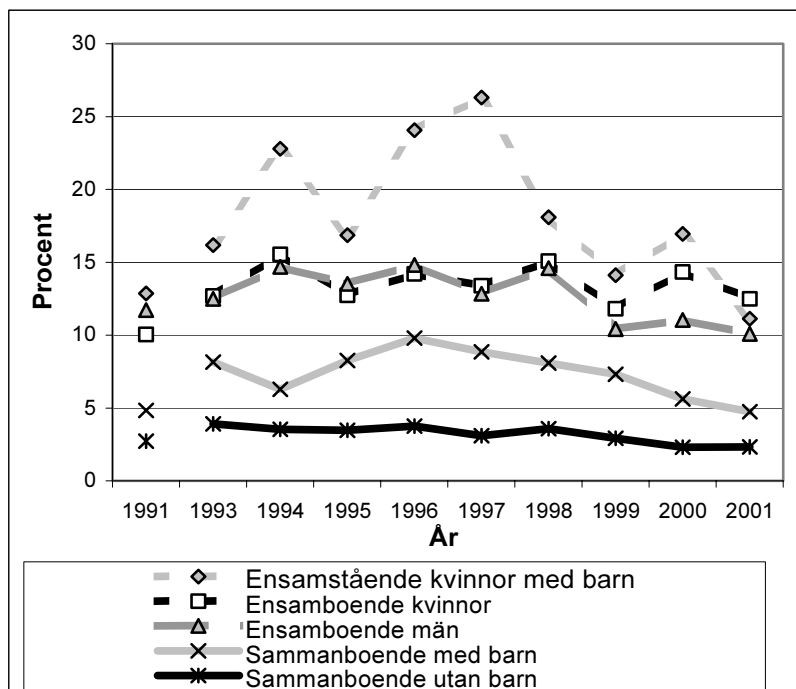

4.5.2 Barnfamiljernas ekonomi har förbättrats

Det finns olika sätt att belysa ekonomisk utsatthet. Ett sätt är att jämföra andelen som har en inkomst under en viss nivå. Ofta används nivån för ekonomiskt bistånd, ”socialbidragsnivån”, som riktmärke (se kapitel 1). Denna nivå är politiskt bestämd. Ett annat sätt är att belysa andelen män och kvinnor vars inkomst inte räcker för att klara skäliga levnadskostnader för vardagens utgifter. Det kan göras med utgångspunkt från Konsumentverkets (KOV) beräkningar med tillägg för vissa utgiftsposter (se not till diagram 6), här benämnt KOV-nivån. KOV-nivån tar hänsyn till hushållets sammansättning och beräknas utifrån aktuella konsumtionsmönster och prisnivåer för varje enskilt år.

En sådan beräkning visar att andelen som har en inkomst under KOV:s nivå har varierat under 1990-talet. För barnfamiljer märks en ökning av andelen med låg inkomst under mitten av 1990-talet. Sedan år 1997 har framförallt andelen ensamstående mammor med inkomst under en skälig inkomstnivå minskat kraftigt. År 2001 var andelen med inkomst under KOV:s nivå inte längre högst för ensamstående mammor.

Diagram 6. Andel hushåll med disponibel inkomst under en beräknad KOV-nivå¹⁾ efter hushållstyp 1991 samt 1993–2002.

Källa: Specialbearbetning av SCB:s HEK-undersökning 1991, 1993–2001, redovisad i Socialstyrelsen, Jämställd socialtjänst? 2004.

¹KOV-nivån bygger på Konsumentverkets beräkningar av kostnaderna för en rimlig konsumtion av livsmedel, kläder/skor, hygien, fritid/lek, förbrukningsvaror, hemförsäkring, möbler, husgeråd, dagstidning, telefon, TV och TV-licens m.m. Beloppen täcker även ett visst sparande för att kunna ersätta förslitna/urvuxna varor som köps mer sällan. Beräknade kostnader är tillagda för utgiftsposter som inte ingår i Konsumentverkets beräkningar: boende, hushållsel, barnomsorg, lokala resor och fackföreningsavgift.

4.6 Ensamstående mammors biståndstagande har minskat mest

Dessa inkomstförhållanden återspeglas också i statistiken över ekonomiskt bistånd. Biståndstagandet har minskat för samtliga hushållstyper under de senaste 12 åren, men mest för barnfamiljer. Antalet barnfamiljer med ekonomiskt bistånd har minskat med 25 procent under 1990–2002. Minskningarna är störst för samman-

boende med barn men är stora även för ensamstående föräldrar. Antalet hushåll i yrkesverksam ålder utan barn har minskat mindre, med ca 6 procent.

Tabell 6. Förändring av antalet hushåll 18–64 år med bistånd 1990 och 2002 i antal och procent.

	Ensamstående med barn		Sammanboende med barn	Hushåll med barn	Hushåll utan barn 18–64 år
	Kvinnor	Män			
Antal hushåll 2 002	39 281	4 565	29 140	72 986	144 791
Förändring 1990–2002	-7 298	-633	-9 883	-17 814	-9 867
Förändring 1990–2002 i procent	-16%	-12%	-25%	-20%	-6,4%

Källa: Specialbearbetning av Socialstyrelsens officiella statistik över ekonomiskt bistånd.

Hur många hushåll med barn som får ekonomiskt bistånd beror inte bara på hur vanligt det är med försörjningsproblem utan också på hur många barnfamiljer som finns i befolkningen. Om försörjningssituationen för barnfamiljer är oförändrad men antalet barnfamiljer minskar så blir det också färre barnfamiljer som behöver bistånd. Men även en jämförelse av biståndstagandet i befolkningen år 1990 respektive år 2002 visar kraftiga minskningar, framförallt för ensamstående med barn. Skillnaden i biståndstagande mellan familjer med och utan barn har också minskat mellan år 1990 och år 2002. Barnfamiljers biståndstagande är nu endast något högre 2002 än hushåll i yrkesverksam ålder utan barn. Fortfarande hade dock närmare en av fyra ensamstående mammor ekonomiskt bistånd någon gång under år 2002.

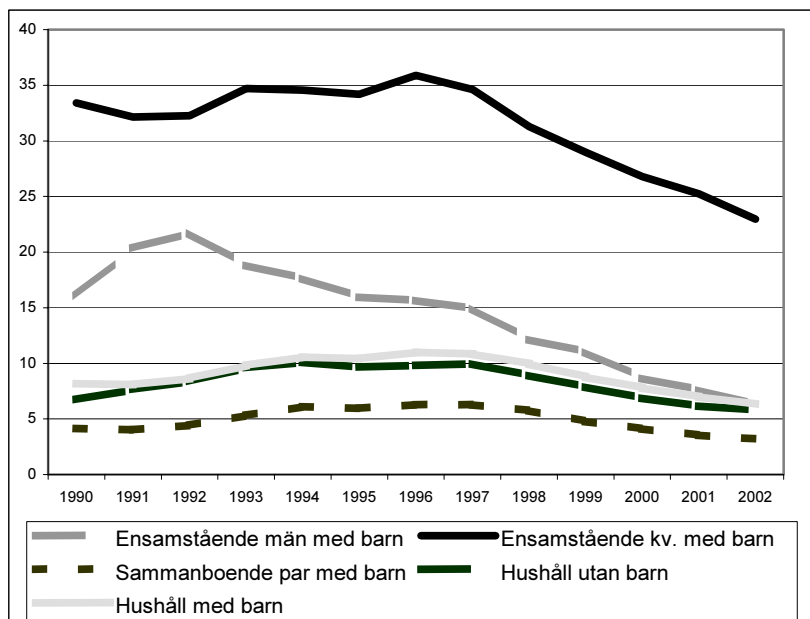
Tabell 7: Andel hushåll 18–64 år i befolkningen med ekonomiskt bistånd 1990 och 2002. Procent.

	Ensamstående med barn		Sammanboende med barn	Hushåll med barn	Hushåll utan barn
	Kvinnor	Män			
Andel 2 002	23	6,3	3,2	6,3	5,8
Andel 1990	33	16	4,2	8,2	6,7

Källa: Specialbearbetning av Socialstyrelsens officiella statistik över ekonomiskt bistånd.

Minskningarna i biståndstagande för alla barnfamiljer har inträffat framförallt från år 1997, men mönstret är något olika för olika hushållstyper. För ensamstående kvinnor med barn är det en kraftig minskning från år 1997, medan minskningen kommer tidigare för den lilla gruppen ensamstående män med barn. Andelen sammanboende med barn och ekonomiskt bistånd i befolkningen är lägre och både ökar och minskar i en långsammare takt under 1990-talet.

Diagram 7 Andel hushåll 18–64 år med ekonomiskt bistånd i befolkningen 1990–2002.

Källa: Specialbearbetning av Socialstyrelsens officiella statistik över ekonomiskt bistånd.

4.7 Högre långvarigt biståndstagande än 1990

Även för barnfamiljer med **långvarigt** ekonomiskt bistånd har biståndstagandet minskat sedan toppen år 1997. Men fortfarande är biståndstagandet 50 procent högre år 2002 än år 1990. Mest har biståndstagandet 10–12 månader ökat jämfört med år 1990 för sammanboende med barn. Det långvariga biståndstagandet för den lilla gruppen ensamstående män med barn har ökat mindre.

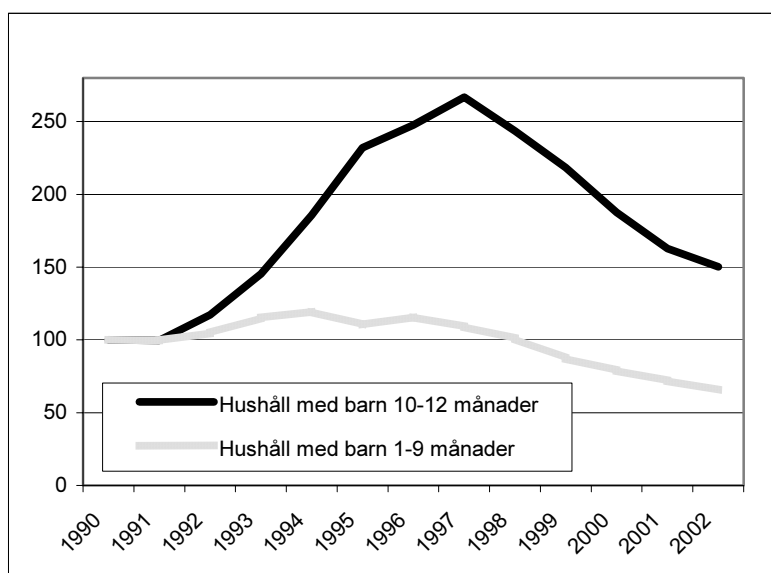
Tabell 8: Förändring av antalet hushåll med bistånd 10–12 månader 1990 och 2002 i antal och procent. Alla åldrar.

	Ensamstående med barn		Sammanboende med barn	Hushåll med barn
	Kvinnor	Män		
Antal hushåll 2 002	9492	835	12042	22369
Förändring 1990–2002	3055	127	4287	7469
Förändring 1990–2002 i procent	47%	18%	55%	50%

Källa: Socialstyrelsen.

För att jämföra utvecklingen av antalet barnfamiljer med bistånd någon gång under året med dem som har bistånd 10–12 månader kan man indexera utvecklingen och sätta 1990 års nivå till 100. Av diagrammet nedan framgår då den kraftiga ökningen av det långvariga biståndstagandet för familjer med barn år 1997, och den kvarstående högre nivån på biståndstagandet även år 2002.

Diagram 8 Antal hushåll (oavsett ålder) med ekonomiskt bistånd 1990–2002 för hushåll med barn. Index 1990=100.

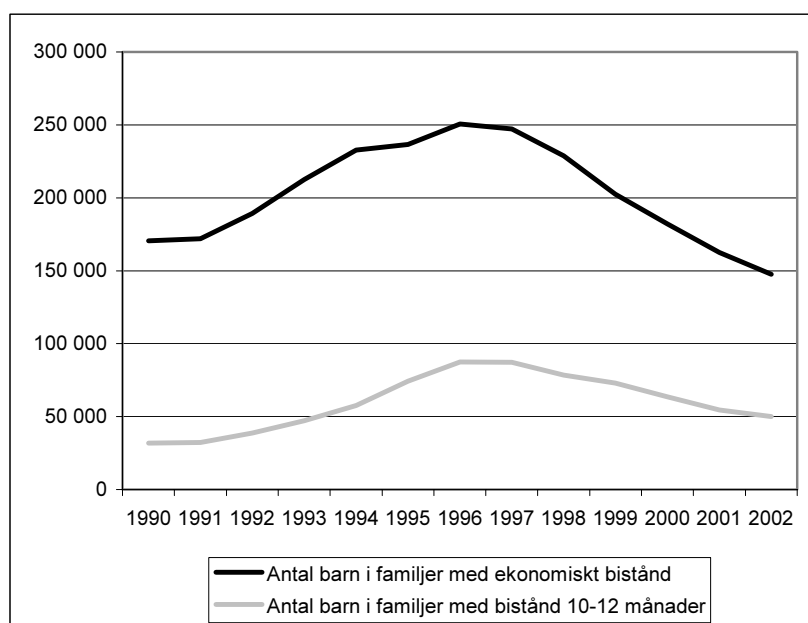

Källa: Specialbearbetning av Socialstyrelsens officiella statistik över ekonomiskt bistånd.

4.7.1 Stor minskning av antal barn i familjer med ekonomiskt bistånd

Som väntat återspeglas minskningen av biståndstagandet bland barnfamiljer även i en minskning av antalet barn i familjer med ekonomiskt bistånd. Antalet barn med bistånd någon gång under året har minskat med 23 000 barn eller 13 procent jämfört med år 1990. Även antalet barn i familjer med bistånd 10–12 månader har minskat sedan toppen år 1997, men det är fortfarande 18 000 fler barn (58 procent fler) med ekonomiskt bistånd 10–12 månader år 2002 jämfört med år 1990.

Diagram 9 Antal barn i familjer med ekonomiskt bistånd, någon gång under året och under 10-12 månader, 1990-2002.

Källa: Specialbearbetning av Socialstyrelsens officiella statistik över ekonomiskt bistånd.

4.8 Sammanställning

Sammanfattningsvis var mer än hälften av barnfamiljerna med ekonomiskt bistånd någon gång under år 2002 en ensamstående förälder. I mer än hälften av barnfamiljerna fanns minst en förälder

som var utrikes född. De flesta barnfamiljer med bistånd hade högst två barn. Bland barnfamiljer med bistånd 10–12 månader år 2002 dominerade gifta/sammanboende med barn. Nästan 90 % av familjerna hade minst en förälder som var utrikes född. Både antal barn och antal barnfamiljer med ekonomiskt bistånd har minskat 1990–2002. Det långvariga biståndstagandet, 10–12 månader under ett år, har däremot ökat.

Sammanställning

1. Ekonomiskt bistånd någon gång under 2002

Antal barn i familjer med bistånd

Ca 147 000 barn levde i familjer som fick ekonomiskt bistånd någon gång under år 2002. Det motsvarar 7,6 % av befolkningen. Drygt hälften av barnen, 53 %, hade en ensamstående förälder. Av alla barn hade 60 % minst en förälder som var utrikes född. 12 % av barnen hade minst en förälder som räknades som flykting i biståndssystemet. Drygt hälften av barnen fanns i en- eller tvåbarnsfamiljer, 25 % i fyra eller fler barn. Antal barn med ekonomiskt bistånd har minskat med 23 000 eller 13 % år 2002 jämfört med år 1990. Även i relation till antalet barn i befolkningen är det minskningar.

Antal barnfamiljer med bistånd

Det fanns ungefär 43 000 familjer med ekonomiskt bistånd år 2002, varav 60 % var ensamstående föräldrar. Det motsvarar 6,4% av befolkningen. 55 % av minst en av föräldrarna var utrikes född. 11 % av minst en av föräldrarna räknades som flykting i biståndssystemet. 73 % fanns i en- eller tvåbarnsfamiljer och 11% var familjer med 4 eller fler barn. Antal hushåll med barn och med bistånd någon gång under året har minskat 1990–2002 med ca 19 400 eller 21%.

2. Ekonomiskt bistånd 10–12 månader år 2002

Antal barn i familjer med bistånd 10–12 månader

Ca 50 000 barn levde i familjer med bistånd 10–12 månader år 2002. Det motsvarar 2,6 % av befolkningen. Av barnen hade en mindre andel, 38 %, en ensamstående förälder. 83 % hade minst en förälder som var utrikes född. 23 % av barnen hade minst en förälder som räknas som flykting i biståndssystemet. 43 % av barnen fanns i en- eller tvåbarnsfamiljer, 33 % i fyra- eller fler-

barnfamiljer. Antal barn i familjer med bistånd 10–12 månader har ökat sedan år 1990 med 58 % eller 18 400. Det är ökningarna även i relation till antalet barn i befolkningen.

Antal barnfamiljer med bistånd 10–12 månader

Det fanns ungefär 22 000 barnfamiljer med bistånd 10–12 månader år 2002, varav 46 % var ensamstående föräldrar. Det motsvarar 1,9 % av befolkningen. 89 % av minst en av föräldrarna var utrikes född. 23 % av minst en av föräldrarna räknades som flykting i biståndssystemet. Antal barnhushåll med bistånd 10–12 månader har ökat 1990–2002 med 50 % eller ca 7 500 hushåll. Den procentuella ökningen har varit störst för gifta/sammanboende med barn.

4.9 Resultatet av biståndstagandet

En viktig fråga är hur väl biståndssystemet lever upp till sitt kort- och långsiktiga syfte för barnfamiljer. På kort sikt ska biståndssystemet utgöra ett skyddsnet och ge människor i ekonomisk kris en skälig levnadsnivå och på lång sikt hjälpa dem till egen försörjning. I vilken utsträckning är biståndet då ett skydd mot fattigdom för barnfamiljer? På vilken ekonomisk nivå lever man?

4.9.1 Andel under en beräknad biståndsnivå

För att få en uppfattning om befolkningens – och biståndstagares – ekonomiska situation görs ofta schabloniserade beräkningar av en genomsnittlig utgiftsnivå under ett år, biståndsnivån. Denna utgår från riksnormen (3 370 kr/mån år 2004 för en ensamstående) med tillägg för de beräknade kostnader man har rätt att få ersättning för enligt lagstiftningen. Det gäller till exempel skälig bostadshyra och arbetsresor. Det är dock viktigt att notera att bistånd alltid bygger på en individuell behovsprövning och att en genomsnittligt beräknad nivå kan både över- och understiga nivån i det enskilda fallet.

Ungefär 8 procent av barnen som var födda i Sverige levde i barnfamiljer som hade en inkomstnivå under biståndsnivån 2001. Det var vanligare att barnfamiljer med utrikes födda föräldrar hade en disponibel inkomst under en beräknad biståndsnivå även inklusive det ekonomiska bistånd som ges. En av fyra utrikes födda

barn levde år 2001 i en familj som inte hade en årsinkomst som nådde upp till en beräknad skälig levnadsnivå. Andelen sjönk med vistelsetiden i Sverige. Lägst andel med låg inkomst fanns bland dem som var födda inom Norden, följt av personer födda i ”västländer” och Europa.

En del – men långt ifrån alla – barnfamiljer med en årsinkomst under en beräknad biståndsnivå hade ekonomiskt bistånd. Det kan finnas flera skäl till det. En låg årsinkomst kan bero på att man t ex valt att arbeta mindre för att få mer tid för barnen och/eller dra ner på utgifterna genom att t ex bo billigare. Vissa familjer kan ha en förmögenhet som gör att de varken söker – eller skulle få – ekonomiskt bistånd.

Det var vanligt att biståndstagare överlag – trots ekonomiskt bistånd – inte nådde upp till den beräknade biståndsnivån. Det gällde framförallt familjer med bistånd nästan hela året. Drygt 30 procent av de inrikes födda och drygt 40 procent av de utrikes födda personerna med bistånd 10–12 månader hade en årsinkomst under den beräknade biståndsnivån.

Det behöver dock inte betyda att socialtjänsten är ”snål”. Befolkningens inkomster redovisas inte per månad i statistiken. Det går därför inte att utläsa inkomsten för just de månader hushållen har ekonomiskt bistånd. Därför kan många hushåll som får ekonomiskt bistånd under endast ett par månader ha en årsinkomst som är betydligt högre än biståndsnivån. Om de fått ett arbete efter en biståndsperiod på några månader höjer denna löneinkomst deras genomsnittliga årsinkomst. Detta förklarar dock inte den låga årsinkomsten för personer som har bistånd nästan hela året.

En låg årsinkomst kan vidare bero på att man levt sparsamt månaderna innan eller efter man fick bistånd, att man levt på sina besparingar, lånat av släkt och vänner eller har låga utgifter, t ex för boendet.

Tabell 9 Andel hushåll med en disponibel inkomst (inklusive ekonomiskt bistånd) under en beräknad biståndsnivå år 2001.

Hushållstyp	Inrikes födda	Utrikes födda
Ensamboende med barn (efter föräldrarnas födelse-land)		
Kvinnor	13	24
Män	8,5	28
Sammanboende med barn (efter föräldrarnas födelse-land)	2,0	18
Kvarboende barn 0–19 år (efter barnens födelse-land)	8,2	25
Ekonomiskt bistånd varav 10–12 månader	22	41
	31	42
Samtliga hushåll 20–64 år i befolkningen	4,2	14,5

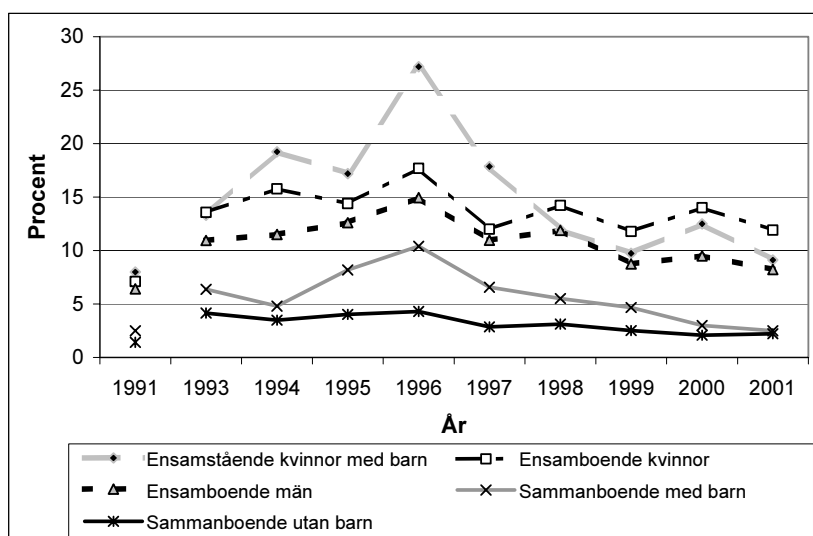
Källa: Specialbearbetning av SCB:s HEK-undersökning 2001.

¹ Antal ensamstående utrikes födda män med barn är för litet för redovisning.

Beräkningar som SCB utfört på uppdrag av Socialstyrelsen visar att ensamstående mammor tidigare var den hushållstyp som hade störst andel med inkomst under biståndsnivån. Men de senaste åren har deras ekonomiska situation förbättrats. Andelen ensamstående kvinnor med barn med låga inkomster har minskat markant sedan år 1996 och var år 2001 inte längre högst bland hushållstyperna. Utrikes ensamstående mammor har dock oftare låg inkomst jämfört med inrikes födda mammor.

Det var vanligast att barn till utrikes födda föräldrar hade en inkomst under nivån för ekonomiskt bistånd. Därefter kommer barn med en inrikes född ensamstående mor, följd av barn till sammanboende föräldrar födda i Sverige.

Diagram 10 Andel med disponibel inkomst under nivån för ekonomiskt bistånd efter hushållstyp 1991, 1993-2001

Källa: Specialbearbetning av SCB:s HEK-undersökning 2001.

4.10 Svårt att klara ekonomin

En viktig aspekt på biståndssystemets funktionssätt är individernas egen upplevelse av sin ekonomiska situation. Detta kan belysas bl.a. med hjälp av SCB:s ULF-undersökning, där man tillfrågas om sin och familjens ekonomiska situation. Ensamstående med barn upplevde i betydligt högre utsträckning än andra hushållstyper att man hade svårt att klara löpande utgifter – 53 procent av dem hade det år 2000. Bland sammanboende med barn angav 16 procent dessa svårigheter jämfört med 19 procent i hela befolkningen 20-64 år. Det var som väntat betydligt vanligare i familjer som sökt socialbidrag⁵ de senaste tolv månaderna att man sade sig ha haft svårt att klara löpande utgifter. Omkring 60–70 % angav det. Kvinnor i familjer som sökt socialbidrag upplevde sig ha en mer ansträngd ekonomisk situation än männen. Högre andel kvinnor än män angav att de haft svårt att klara löpande utgifter. Det låga antalet hushåll medger tyvärr inte en särredovisning på typ av barnfamilj med ekonomiskt bistånd.

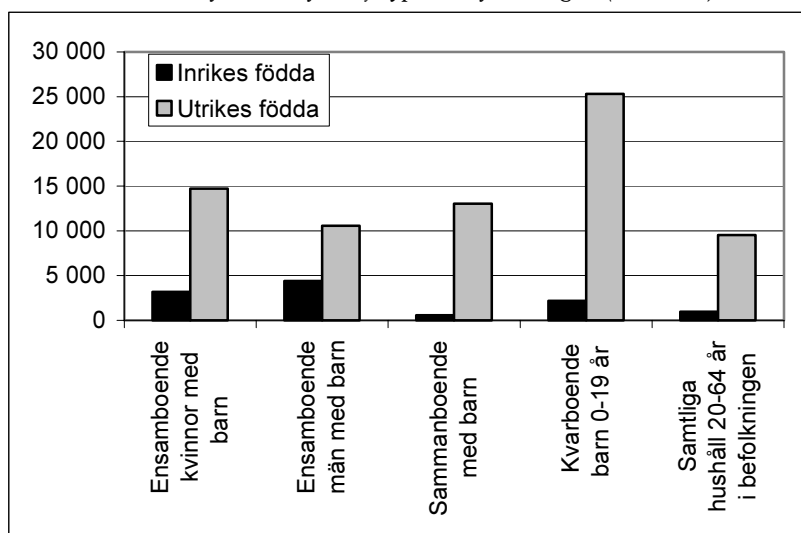
⁵ Ekonomiskt bistånd benämns fortfarande socialbidrag i ULF-undersökningen.

4.11 Ett skyddsnät mot fattigdom

Även om biståndstagare har låga inkomster även *med* bistånd fyller biståndssystemet en mycket viktig funktion när det gäller att förbättra barnfamiljers ekonomiska situation och vara ett skyddsnät mot fattigdom. Om man tagit bort allt ekonomiskt bistånd som gavs år 2001 skulle det ha funnits ca 30 000 fler barn i familjer med en inkomst under en beräknad biståndsnivå.

Störst betydelse har biståndssystemet för grupper där många har ekonomiskt bistånd; ensamstående föräldrar och utrikes födda barn. Andelen utrikes födda barn i familjer med en så låg inkomst skulle öka från 25 procent till 35 procent. Av diagrammet nedan framgår t ex att biståndssystemet ökar den disponibla inkomsten med ca 25 000 kr per år för utrikes födda barn 0–19 år som bor kvar hos sammanboende föräldrar.

Diagram 11 Genomsnittlig ökning av disponibel inkomst (kr/år) pga ekonomiskt bistånd för olika familjetyper i befolkningen (20-64 år), 2001.

Källa: Specialbearbetning av SCB:s HEK-undersökning 2001.

4.12 Vuxna med dålig ekonomi förefaller prioritera barnens konsumtion

I vilken utsträckning påverkas barnen av föräldrars ansträngda ekonomiska situation? En mindre studie⁶ tyder på att föräldrar med dålig ekonomi försöker skydda sina barn. Socialstyrelsen och SCB har samarbetat kring en liten pilotstudie med extra frågor i den avslutande intervjun med de hushåll som deltog i SCB:s undersökning Hushållens utgifter (HUT) det första kvartalet år 2003.

Barnfamiljer med dålig ekonomi prioriterade att lägga pengarna på barnens konsumtion. Av de hushåll som angivit att de haft svårt att få pengarna att räcka till var det ungefär tre av fyra hushåll som angav att det framförallt var de vuxna i familjen som fick avstå från sådant man annars skulle köpt eller gjort. Nästan inga svarade att det främst var barnen som fått avstå. Ensamstående med barn tvingades avstå från eller dra ner på det mesta, för en femtedel även boendet. Drygt 80 procent sade sig bara ibland eller aldrig ha råd att unna sig något extra. Det var drygt 40 procent av de ensamstående med barn som ibland eller ofta måste låna pengar för att få ekonomin att gå ihop, något som var ovanligt bland övriga.

Liksom i många andra studier framträder bilden av ensamstående föräldrars ekonomiska utsatthet. Nästan 60 procent av de ensamstående med barn hade haft svårt att få pengarna att räcka till löpande utgifter för mat, hyra och räkningar under varje eller några av de tolv senaste månaderna jämfört med knappt 20 procent av sammanboende med barn. Det kan också jämföras med ca 25 procent av ensamstående utan barn och knappt 10 procent av sammanboende utan barn.

4.12.1 Barnperspektiv i biståndshandläggningen

När man levt länge på ekonomiskt bistånd påverkas hushållet av att ha avstått från allt som inte är direkt nödvändigt under lång tid. Särskilt stor inverkan kan detta ha på barnen. Riksnormen bygger på beräkningar som inte inkluderar t ex godis och snacks, husdjur, gäster, presenter vid jul och födelsedagar (Socialstyrelsen, 2003a, s 62). För barn och familjer som levt länge på ekonomiskt bistånd är den individuella behovsprövning därför särskilt betydelsefull.

Ett barnperspektiv på ekonomiskt bistånd innebär att barnets situation ska uppmärksammas också när vuxna vänder sig till

---

⁶ Socialstyrelsen, Jämställd socialtjänst? 2004 samt Valfärdsbulletinen nr x 2004

socialtjänsten med en ansökan om ekonomiskt bistånd. Bestämmelsen om ett barnperspektiv i socialtjänsten trädde i kraft 1998 (prop. 1996/97:124, s. 100) i syfte att stärka barnens ställning. Ekonomiska biståndsutredningar har dock traditionellt ett tydligt vuxenperspektiv (Socialstyrelsen, 2003a). Länsstyrelsernas tillsyn och Socialstyrelsens uppföljningar (Socialstyrelsen och länsstyrelsen, 2003) visar att barnperspektivet inte uppmärksammas i tillräcklig utsträckning i handläggningen av ekonomiskt bistånd. En kommunal studie visade att endast var tjugonde kommun år 2000 uppgav att barnperspektivet fanns inskrivet i lokala riktlinjer, var politiskt beslutat och skulle dokumenteras i beslutsunderlag (Puide och Minas, 2002). Bara 15 procent av de studerade kommunerna svarade att man tog särskild hänsyn, så att barns behov av fritidsaktiviteter, skolresor samt koloni- eller lägervistelse tillgodosågs. Samverkan i ekonomiska bidragsärenden mellan ekonomigrupp samt barn- och ungdomsgrupp angavs inte fungera särskilt bra.

Socialstyrelsen och länsstyrelserna har tillsammans givit ut en rapport som stöd för länsstyrelsernas tillsyn (Socialstyrelsen och länsstyrelsen, 2003). Där preciseras vad ett barnperspektiv i handläggningen av ekonomiskt bistånd kan innebära för en utveckling av barnperspektivet i kommunerna. En mer utförlig genomgång av barnperspektivet i biståndshandläggningen presenteras i kapitel 10.

Referenser

Bergmark, Å. & Bäckman, O. (2001), Mot självförsörjning? Om avslutat långvarigt socialbidragstagande under 1990-talet. I: Bergmark, Å. (red.) Ofärd i välfärden.: Fritzes: Stockholm. (SOU 2001:54)

Halleröd, B. (2003), "Varför får folk socialbidrag? Analys av socialbidragstagandets bestämningsfaktorer". *Socialvetenskaplig tidskrift* 2003;2-3:238-266.

Jonasson, I. Långvariga Socialbidragstagare. *Stockholms universitet. Socialhögskolan*. 1996.

Prop. 1996/97:124, s. 100

Prop. 2002/03:1, bilaga 3.

Puide, A & Minas, R (2002) Klartläggning av kommuneras arbete med socialbidrag. *Socionomen* 3/2002.

SCB (1999, 2001), specialbearbetning av ULF-undersökning.

SCB (2001), specialbearbetning av HEK-undersökningen.

Socialstyrelsen (1999:5), Långvarigt socialbidragstagande under 1990-talet. Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen (2002), Vårdens värde Vad får vi för pengarna i vård och omsorg? Uppsala: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen (2003), Social tillsyn 2002. Resultat av länsstyrelsernas tillsyn. Socialstyrelsen. 2003.

Socialstyrelsen (2003a), Ekonomiskt bistånd, Stöd för rättstillämpning och handläggning av ärenden i den kommunala socialtjänsten. Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen (2003b), Socialtjänsten i Sverige En översikt 2003. Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen och länsstyrelsen (2003), Barnperspektiv vid handläggning av ekonomiskt bistånd. Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen (2004), Jämställd socialtjänst Ett könsperspektiv på socialtjänsten. Socialstyrelsen.

SOU 2000:38, Välfärd, vård och omsorg. En antologi från Kommittén Välfärdsbokslut. Stockholm: Fritzes.

Spahic, L (2003). En longitudinell studie över nya långvariga socialbidragstagare. Stockholm: Matematiska institutionen vid Stockholms universitet. 2003.

Starrin, B. & Kalander Blomkvist, M. En studie om socialbidragstagares ekonomiska, sociala och hälsomässiga förhållanden. Karlstad. 2001.

5 Resurser och levnadsförhållanden bland ekonomiskt utsatta 10–18-åringar: Analys av Barn-LNU och Barn-ULF

Jan O. Jonsson och Viveca Östberg

5.1 Inledning

De yngres välfärd och speciellt omsorgen om barn i resurssvaga familjer är en allmän angelägenhet och det är få områden kring vilka den politiska uppslutningen är så bred i Sverige. Studier av barnfattigdom är därför vanliga och socialpolitiskt fokuserade undersökningar tas ofta som intäkt för tillståndet i samhället. Publikationer som behandlar förändringen i andelen fattiga barn (Salonen 2002) eller hur denna andel skiljer sig mellan nationer (Bradbury och Jäntti 2001) får också stor uppmärksamhet.

Utgångspunkten för studier av barnfattigdom är att barn far illa av bristen på ekonomiska resurser och att en sådan brist riskerar att hindra deras utveckling. I dagens välfärdssamhällen är sannolikt de klassiska mekanismerna – svält eller åtminstone undernäring – inte särskilt utbredda. Istället är det troligt att andra processer gör att ekonomiskt utsatta barn erfar lägre levnadsnivå än andra. Att blottlägga sådana processer är en viktig fråga för forskningen och helt avgörande för hur eventuella negativa effekter skall kunna förhindras eller mildras.

Studiet av konsekvenser av fattigdom för barn karakteriseras av flera inom forskningen kända metodproblem. En ofta diskuterad fråga är hur man bäst skall mäta och förstå fattigdom, där bl.a. absoluta och relativa mått ställs mot varandra; i praktisk forskning tycks det dock finnas en konsensus om vissa definitioner av fattigdom, även om denna konsensus (som när de som tjänar mindre än 60% av medianinkomsten räknas som fattiga) är godtycklig. Ett allvarligare problem är hur man skall kunna gå från en beskrivning av skillnader i resurser eller beteenden mellan barn i hushåll med olika ekonomiska resurser till en tolkning i kausala termer – att (den relativa) fattigdomen har negativa konsekvenser och inte bara negativa korrelerat. Inom samhällsvetenskapen måste vi ofta basera våra tolkningar av kausala kedjor på osäkra

tillvägagångssätt (det är t.ex. sällan att vi har tillgång till naturliga experiment). Den bästa metoden i detta fall vore att kunna studera förändringar i barns levnadsförhållanden som ett utfall av förändringar i hushållets ekonomiska resurser, något som dock av datatekniska skäl oftast är svårt. Det finns även andra sätt att närma sig frågan om kausalitet som vi diskuterar närmare nedan. Det är viktigt att inse att om vi inte kan göra en kausal koppling trolig är socialpolitiska insatser i värsta fall helt meningslösa; i själva verket är en slutsats av några av de mest elaborerade studierna av konsekvenser av fattigdom för barn att en omfördelning av inkomster (eller annat ekonomiskt stöd) inte skulle ha märkbara effekter, åtminstone att andra åtgärder sannolikt vore mycket mer verkningfulla (Mayer 1997; Blau 1999).¹

Emellertid finns även andra problem i studier av konsekvenserna av fattigdom för barn, problem på basis av vilka vi faktiskt kan ifrågasätta tolkningen att det inte finns några, eller bara marginella, sådana konsekvenser. Ett sådant gäller vilka "konsekvenser" man mäter. I de flesta studier är man intresserad antingen av aggregerad statistik som berör "barnrelevanta" indikatorer, t.ex. barnadödlighet (t.ex. Hauser, Brown och Prosser 1997; Micklewright och Stewart 2000), eller också fokuseras barns skolrelaterade förmågor och prestationer eller (problem-)beteenden (Duncan och Brooks-Gunn 1997). Alltför sällan behandlas barns egna resurser och välbefinnande och alltför sällan rör analysen hur de har det "här och nu".² I nyare forskning har ett sådant perspektiv gjort sig gällande (Qvortrup 1994; Näsman 1995; Jonsson och Östberg 2001; Ben-Arieh m.fl. 2001) och därmed har andra indikatorer kommit i fokus. Det är tänkbart, kanske t.o.m. troligt, att en uppväxt i (relativ) fattigdom har negativa konsekvenser som är nog så kännbara, utan att därför leda till långsiktiga problem i vuxen ålder. Det kan gälla exempelvis egna ekonomiska resurser – och därmed möjligheten att leva ett liv på samma nivå som ens kamrater – det psykiska välbefinnandet eller

---

¹ Det är svårt att avgöra om dessa studier lyckas göra korrekta skattningar av konsekvenserna av fattigdom för barn, men de gör åtminstone seriösa försök att komma runt kausalitetsproblematiken.

² Barndomen och ungdomen ses ibland som ett tillfälligt och övergående tillstånd, men de villkor som råder under den tiden har förstas ett värde i sig. En barndom präglad av goda levnadsförhållanden är en god sak under den tid den varar och har betydande värden helt utöver de eventuella positiva psykologiska eller fysiologiska konsekvenser den kan ha senare i livet. Problem som barn och ungdomar erfar är på motsvarande sätt ett utslag av dåliga levnadsförhållanden även om de inte ger bestående nedsättningar av levnadsnivån – precis som för vuxna, för övrigt. Det finns inga etiskt hållbara argument för att barns problem skulle vara mindre viktiga för att de eventuellt växer ifrån dem.

sociala relationer. Detta innebär förstås inte att inte långsiktiga problem bör studeras, bara att vi inte enbart bör göra detta.

Ett annat problem, relaterat till det förra, är att informationen om barnens förhållanden i existerande studier oftast är indirekta, i praktiken ofta är härledd från uppgifter om föräldrar eller hushåll; alternativt handlar informationen om barnen men kommer från föräldrarna. Detta innebär att vi i alltför hög grad saknar direkt kunskap om vilka resurser barn och ungdomar själva förfogar över och hur de "mår". I amerikansk forskning, som dominerar fältet, är de barnrapporterade indikatorerna oftast bestående av tester eller andra mått på (skol)prestationer, medan beteendeindikatorer ofta kommer från lärare eller föräldrar. När det gäller vissa indikatorer på ungas levnadsförhållanden – t.ex. ekonomiska medel, sociala relationer och psykiskt välbefinnande – går det inte att använda indirekta mått, åtminstone inte utan risk för feltolkningar. Exempelvis kunde vi i en tidigare studie över barns och ungdomars levnadsnivå visa att när informationen kommer från föräldrarna finner man en påtaglig skillnad i psykiskt välbefinnande mellan barn från olika familjetyper (barn till ensamstående föräldrar mår sämre), medan skillnaden är liten när måtten på välbefinnande baseras på information från barn och ungdomar själva (Jonsson och Östberg 2003).

Ytterligare ett problem är att fattigdom inte bara är något som är relativt i förhållande till medmänniskor, utan något som fluktuerar över tid. Det antas ofta att "persistent" eller åtminstone långvarig fattigdom har värre konsekvenser än tillfälliga svackor i hushållsekonomin. När vi studerar sambandet mellan hushållets inkomst och barnens levnadsförhållanden vid en viss tidpunkt (tvärsnitt) kommer detta att underskattas i den utsträckning den årliga inkomsten inte är ett bra mått på en mer stadigvarande ekonomisk standard. En ofta citerad amerikansk undersökning (Duncan 1984) visade att inkomströrligheten var förvånansvärt stor och att därför många hushåll som var fattiga ett år kunde ha en rimlig inkomst året efter. Studier av inkomstlikhet mellan generationer som använder ett mått som baserar sig på flera års inkomster ger betydligt högre samband mellan föräldrars och vuxna barns inkomster än tvärsnittsskattningar, från korrelationer runt 0.2 till 0.4 (Solon 1989). Problemet är att vi inte vet, från dessa studier, i hur hög grad flera års uppgifter verkligen mäter en allvarligare grad av fattigdom eller om det helt enkelt reducerar mätfelet i fattigdomsmåttet; vissa resultat talar för att inkomströrligheten är betydligt överskattad p.g.a. mätfel (Breen

och Moisiu 2004). När vi skall studera sambanden mellan hushållsinkomst och barns välfärd på tvärsnittsbasis uppträder samma typ av problem och även här visar sig mått på inkomster över en längre tid ge ett starkare samband med olika utfall (Pagani, Boulerice och Tremblay 1997).

Tidigare forskning har också uppmärksammat att det inte är klarlagt om bristande resurser har en starkare korrelation till utfall i unga år eller senare under ungdomen. En studie som framstår som en av de mest tillförlitliga visar att fattigdom under de tidiga barnåren verkar vara mest ofördelaktigt (Duncan m.fl. 1998), men detta kan bero på vilket utfall som studeras.

I denna studie kommer vi att använda information från barn och ungdomar, 10–18 år gamla, som intervjuats om sina levnadsförhållanden inom ramen för Levnadsnivåundersökningen (LNU) 2000 samt SCB:s Undersökning om Levnadsförhållanden (ULF) år 2001 och 2002. Vi kommer därmed att ha goda möjligheter att studera barns och ungdomars välfärd i ett ”här-och-nu” perspektiv och därmed förhoppningsvis kasta ett nytt ljus över sambandet mellan ekonomisk utsatthet och levnadsvillkor. Vi kommer dock inte att inom ramen för denna studie djupare analysera kausala mekanismer. Därmed måste frågan om sambanden vi finner är en konsekvens av ekonomisk utsatthet eller beror på något annat – t.ex. att en gemensam faktor ligger bakom såväl inkomsten som barnens levnadsvillkor – lämnas obesvarad till ett senare tillfälle. För vissa analyser av barns levnadsvillkor är detta, som kommer att framgå nedan, dock inget påtagligt problem.

Att identifiera en grupp ekonomiskt utsatta barn

En första uppgift är att försöka definiera en grupp barn och ungdomar som lever i hushåll som är ekonomiskt utsatta, eller (relativt) fattiga. En rimlig utgångspunkt är att utgå från hushållsinkomsten och sedan justera den för antalet personer som bor där (genom en s.k. ekvivalensskala). Därigenom får man information om ”inkomst per konsumtionsenhet”, vilket är en teoretiskt relevant indikator i den utsträckning som inkomsterna fördelas jämnt över dem som ingår i hushållet. Just detta antagande gör måttet osäkert: i en tidigare studie (Jonsson och Östberg 2001) framstod det som troligt att föräldrar i utsatt ekonomisk situation kompenserar sina barn, s.a.s. håller dem skadeslösa, så långt möjligt, för hushållets svaga ekonomiska resurser. I våra analyser

nedan är det dock lämpligt att utgå från hushållets inkomster eftersom detta är socialpolitiskt relevant. Vi kommer att komplettera dessa analyser med sådana där vi studerar olika utfall på basis av barnets egna ekonomiska resurser – bestämda utifrån direkt information från dem, snarare än härledda från information på hushållsnivå.

Att använda inkomst som grund för en definition av ekonomiskt utsatta barn är alltså nödvändigt men knappast tillräckligt. Inkomsten är förstås inte den enda grunden för hushållets ekonomi. Direkta transfereringar från far- och morföräldrar, förmögenhet och arv påverkar också barns och ungdomars ekonomiska situation. Viktigare är dock att inkomsten framförallt är en god indikator på anställdas ekonomiska situation, men inte nödvändigtvis företagares. I det följande kommer vi att ta hänsyn till sådana invändningar genom att förutom inkomst använda direkta indikatorer på ekonomiska svårigheter.

Datamaterial

Få riksrepresentativa och innehållsmässigt breda undersökningar innehåller direkt information från såväl barn som från föräldrar. I Sverige gjordes en sådan studie i samband med insamlingen av data för Levnadsnivåundersökningen (LNU) år 2000. I LNU2000 intervjuades drygt 5.000 vuxna respondenter (18-75 år gamla) om sina levnadsförhållanden i ett brett perspektiv (många hade också intervjuats tidigare, år 1991, 1981, 1974 och några även år 1968). Nu intervjuades dessutom i en särskilt undersökning (kallad Barn-LNU) 1 304 av deras barn, 10-18 år gamla, som bodde i hushållet åtminstone en tredjedel av tiden (Jonsson och Östberg 2001).³ Även denna studie var upplagd så att barnens levnadsnivå – definierad som olika typer av resurser (ekonomiska, sociala, utbildningsmässiga, etc.) – registrerades via direkta frågor. Frågorna hade i huvudsak en ”objektiv” karaktär, dvs. till skillnad från många andra studier av barn och ungdomar var det inte främst frågan om attityder eller subjektiva värderingar utan fokus låg på faktiska omständigheter och reellt beteende (även om vissa levnadsförhållanden, t.ex. psykiskt välbefinnande, mäts med

---

³ Barn-LNU finansierades, som en del av LNU2000 av VR:s och FAS gemensamma s.k. Longitudinella kommitté. Den offentliga utredningen ”Bokslut Välfärd” bidrog också ekonomiskt och avrapporteringen av Barn-LNU gjordes inom ramen för den (Jonsson och Östberg 2001).

subjektiva indikatorer). Metoden som användes för att intervjua barnen var självadministrerad "hörenkät" – barnen fick en "freestyle" (en bandspelare) med intervjufrågorna på ett band efter vilket de fyllde i ett svarsformulär (se närmare Jonsson, Östberg och Låftman 2001).

När denna studie gjorts, med gott resultat, fortsatte datainsamlingen med stöd av ett forskningsanslag från FAS inom ramen för SCB:s s.k. ULF-undersökning (en årlig studie av samma typ som LNU, brett upplagd) (se Vogel m.fl. 1997). Sålunda genomfördes den första Barn-ULFen år 2001, på exakt samma formulär som Barn-LNU 2000. Antalet intervjuade barn var 1 439.

På basis av erfarenheterna från dessa studier företogs en vidareutveckling av formuläret och 2002 gjordes uppföljningen i anslutning till insamlingen av den reguljära ULF 2002 (antalet svarande var nu 1 402). I denna rapport har vi slagit ihop dessa tre datamaterial. Som framgår av Tabell 0:1 blir det totala antalet barn 4 145, vilket ger oss relativt goda möjligheter att också studera delgrupper definierade genom t.ex. familjetyp och invandrarsstatus. Bortfallet ligger totalt på 16.1% och är något ökande. Bastal och bortfall framgår av Tabell 0:1. Totalt sett ger undersökningarna information om födelsekohorterna 1982-92, vilket framgår av Tabell 0:2.

Tabell 0:1. Antal svarande 10–18-åringar i Barn-LNU 2000 samt i Barn-ULF 2001 respektive 2002. Bortfallsandelar. Oviktade frekvenser.

	Svar	Bortfall	Totalt	% svar	% bortfall
Barn-LNU 2000	1 304	225	1 529	85.3%	14.7%
Barn-ULF 2001	1 439	260	1 699	84.7%	15.3%
Barn-ULF 2002	1 402	310	1 712	81.9%	18.1%
Totalt	4 145	795	4 940	83.9%	16.1%

Tabell 0:2. Antal svarande i Barn-LNU 2000, Barn-ULF 2001 samt Barn-ULF 2002 efter födelseår. Oviktade frekvenser.

Födelseår	Barn-LNU 2000	Barn-ULF 2001	Barn-ULF 2002	Totalt
1982	90			90
1983	134	104		238
1984	126	125	108	359
1985	137	131	126	394
1986	157	150	127	434
1987	140	144	138	422
1988	161	198	169	528
1989	174	193	190	557
1990	185	191	187	563
1991		203	197	400
1992			160	160
Totalt	1 304	1 439	1 402	4 145

Barn-ULF 2003, som är färdiginsamlad men ännu inte i analyserbart skick, använde samma formulär och finansierades av FAS och Institutet för social forskning, med bidrag från Socialdepartementet.⁴ Närmare information om datamaterialen, liksom tankarna bakom undersökningen, ges i Jonsson och Östberg (2001, 2003).

Hur generaliserbara är uppgifterna?

Normalt sett vill vi i urvalsundersökningar uttala oss om en s.k. population, i detta fall alla barn i Sverige i åldrarna 10-18 år. För att göra detta ekonomiskt och praktiskt möjligt intervjuar man ett slumpmässigt valt stickprov som får representera denna population. Detta stickprov kommer i sin tur att bestå av en grupp som inte svarar och en svarandegrupp (i vårt fall 4 145 personer). De resultat vi erhåller vid analyser av svarandegruppen måste alltid betraktas som skattningar och det finns statistiska metoder för att beräkna hur troligt det är att dessa estimat så att säga "träffar" värdet i populationen. Hur representativ svarandegruppen är går inte att säga med säkerhet eftersom bortfallet kan vara av systematisk natur (om t.ex. det skulle finnas fler fattiga barn som inte kan eller vill delta). I vårt fall kompliceras frågan om representativitet genom att

⁴ Just nu pågår datainsamlingen för Barn-ULF 2004, nu finansierat av Socialdepartementet.

bortfall uppstår i två steg, först när det gäller bortfallet av föräldrar, sedan bortfallet av barn. Ett sätt att försöka korrigera för skattningsfel är att använda olika typer av information (om urvalsgruppen eller populationen) för att konstruera vikter för olika delgrupper – exempelvis kan vi låta varje 18-åring i vårt urval ”väga” lite mer än andra åldersgrupper eftersom bortfallet är något högre bland dessa (och vi kan bestämma denna vikt genom att jämföra hur stor andel av vår svarandegrupp, 10–18 år, som består av 18-åringar relativt vad fallet är i befolkningen i samma åldrar).

Genom vårt urvalsförfarande kommer också barn och ungdomar att ha olika chanser att bli valda, därför att stickprovet består av vuxna (alltså barnens föräldrar). Det barn som bara har en förälder (eller bara bor med en förälder mer än två tredjedelar av tiden) har hälften så stor sannolikhet att bli vald att delta som det barn som bor med två föräldrar. I extremfallet kan ett barn ha chansen att ingå i urvalet genom fyra olika vuxna – om barnet har delat boende mellan separerade föräldrarna som var och en bor samman med en ny partner (eftersom styvbarn också ingår i urvalet). Då vi har relativt god information om barnens familjesituation kan vi dock ganska enkelt konstruera en vikt som korregerar för detta.⁵

När det gäller med vilken säkerhet vi kan generalisera till populationen barn i Sverige, 10–18 år gamla, är den allra viktigaste frågan den om skilda urvalssannolikheter. Vi använder därför i alla analyser en vikt som justerar för detta.⁶ För bortfallen kan vikter konstrueras för bortfall när det gäller ålder, kön, region, utbildning och inkomstklass för vuxenurvalet och vuxensvarandegruppen och för en rad olika variabler när det gäller barnsvarandegruppen (eftersom vi har föräldrainformation om hushållet och till viss del också om barnet). Eftersom vi ännu inte har tillgång till jämförbara vikter i våra tre datamaterial har vi emellertid inte gjort det i denna rapport. Preliminära analyser visar att detta knappast har någon

---

⁵ Ytterligare en dimension av representativiteten gäller barn i våra åldrar som inte bor med någon vuxen. De kommer inte att kunna ingå i vårt urval eftersom de s.a.s. inte har någon förälder som de sorterar under hushållsmässigt. I Barn-LNU gjorde vi en skattning av denna grupp och kunde konstatera att den är liten och med största sannolikhet inte påverkar resultaten (Jonsson, Östberg och Låftman 2001, avsnitt 1.4). Gruppen är heller inte central i detta sammanhang, då vi studerar sambandet mellan föräldrarnas ekonomi och barnens levnadsförhållanden.

⁶ I vår totala svarandegrupp utgör de med vikten 0,25 (som alltså har fyra vuxna att bli utvalda genom) 2,4%, de som har tre vuxna (och en vikt på 0,33) utgör 3,4%, de som har två (vikt=0,5) 85,5% och de som bara har en vuxen (vikt=1) är 8,6% av svarandegruppen på 4 145 personer. Denna fördelning baserar sig på identisk information och är mycket snarlik i de tre undersökningarna.

stor betydelse för resultaten i allmänhet, men det finns skillnader i skattningar för delgrupper som kan vara märkbara.⁷

Det är viktigt att innan vår resultatredovisning understryka att det inte är möjligt på basis av våra data att göra någon precis skattning av populationstal, t.ex. försöka räkna fram hur många barn som lever under ekonomiskt utsatta förhållanden (detta görs dock betydligt mer elaborerat i andra bidrag till denna utredning). Vi kommer generellt att söka testa skillnader mellan grupper för att utröna om de är statistiskt signifikanta och vi kommer att rapportera detta – men man får inte förledas att tro att detta löser frågan om generaliserbarhet. Emellertid är det ingen tvekan om att resultaten är ”säkra” nog för att utgöra en bas för slutsatser om mer betydande skillnader mellan grupper – jämför t.ex. Tabell 1:4 nedan för ett exempel på att vi kan dra slutsatsen att fler barn till invandrare än till infödda svenskar som lever under ekonomiskt utsatta förhållanden, även om vi inte kan precisera exakt hur mycket större denna andel är.

5.2 Vilka barn är ekonomiskt utsatta?

För att följa övriga studier inom föreliggande utredning sökte vi först och främst använda en vanlig definition av ”relativt fattiga”, nämligen dem som har inkomster under 60% av medianinkomsten (i detta fall hushållets sammanlagda inkomster per konsumtionsenhet). I Barn-ULF 2001 och 2002 utgör den gruppen barn ungefär sex procent av alla 10-18-åringar. Hur fördelas då dessa över samhällsklasser? Eftersom inkomstmåttet är baserat på ett enda års inkomster finns det anledning att tro att föräldrarnas klassposition är en varaktigare ekonomisk indikator (inkomster tenderar att variera mer år-från-år än yrke och klass) och därtill kommer frågan om företagarnas inkomster. Tabell 1:1 visar fördelningen av hushållets samhällsklass över den enkla dikotomin ’ekonomiskt utsatta – ej ekonomiskt utsatta’ barn.

---

⁷ Man kan notera att problem som kommer från icke-representativitet i urval respektive från systematiska bortfall kommer att påverka skattningar av andelar i populationen, men inte nödvändigtvis samband. Exempelvis är bortfallet av barn som bor i ombildade familjer större än bland andra barn (speciellt om det är styvföräldern som är urvalsperson i vuxenintervjun) (Jonsson, Östberg och Låftman 2001, Tab. 1.4) och därmed underskattar vi dessa barns andel i populationen. Men sambandet mellan familjetyp och utbildning – för att ta ett exempel – kommer bara att påverkas om de barn i ombildade familjer som inte svarar har en annan fördelning på utbildningsvariabeln än de som svarar; och det finns betydligt mindre anledning att befara att så skulle vara fallet.

Den mycket starka överrepresentationen bland företagare i den ekonomiskt utsatta gruppen indikerar ett problem för en enkel inkomstdefinition av ekonomisk utsatthet. I Tabell 1:2 har vi istället gjort två kategorier av ekonomiskt utsatta, en som består av barn till företagare och föräldrar som är högre tjänstemän (de är inte särskilt många, men det är troligt att inkomsten är ett dåligt mått på deras ekonomiska resurser och därför är det rimligt att lägga dem med företagarna) och en som består av barn till övriga tjänstemän och arbetare. För att ha en någorlunda stor grupp att analysera har vi urskilt de 15% av barnen som bor i hushåll med de lägsta inkomsterna. Detta nya mått har vi sedan korstabulerat med tre andra indikatorer på ekonomisk utsatthet, att inte ha kontantmarginal (definierat som att inte kunna få fram 14 000 kronor inom en vecka vid en oförutsedd situation), att ofta vara orolig för familjens ekonomi under det kommande året, samt att ha haft svårt med de löpande utgifterna för mat, hyra, räkningar, m.m. under de senaste 12 månaderna.

Tabell 1:1. Andelen i olika samhällsklasser bland ekonomiskt utsatta barn jämfört med ej ekonomiskt utsatta. Barn-ULF 2001 och 2002.

	Övre medel	Lägre medel	Företagare	Arbetare	
	I	II-III	IV	VI-VII	Totalt
Låginkomst	10	17	42	31	100
Ej utsatta	23	36	11	30	100
Alla	22	35	13	30	100

Tabell 1:2. Andelen i olika grupper av ekonomiskt utsatta (15% lägsta inkomster) som saknar kontantmarginal; som ofta är oroliga för den egna ekonomin; samt som har haft svårt med löpande utgifter under de senaste 12 månaderna.

	% Saknar kontantmarginal	% Orolig för ekonomin	% Svårt med löpande utgifter
Låginkomsttagare	51.6	25.7	47.3
Låg inkomst, företagare	3.3	6.6	25.0
Ej låg inkomst	13.5	10.1	17.0
Alla	17.7	11.8	21.0

Det förefaller klart att de ekonomiskt utsatta barn vars föräldrar är företagare är mycket mer lika de 85% som har högre inkomster än de övriga i låginkomstgruppen (dvs. de från tjänstemanna- och arbetarhem). Djupare analyser av sambandet mellan kombinationen låg inkomstklass och barns levnadsvillkor styrker slutsatsen att låginkomsttagare som är egna företagare är en grupp som är betydligt mindre lika anställda låginkomsttagare än övriga anställda (visas ej här). Det är värt att notera att den gängse definitionen av låginkomsttagare verkligen är problematisk – närmare 40% av dem i den lägsta inkomstdecilgruppen är företagare, medan bara något fler än 10% är det i övriga decilgrupper.

Men Tabell 1:2 visar också att det bland anställda finns ett starkt, om än långt ifrån perfekt, samband mellan ekonomisk utsatthet definierat som låg inkomst och definierat via direkta indikatorer (att inte ha kontantmarginal m.m.). Anledningen till att sambandet inte är perfekt är förstås delvis att förmögenheter m.m. inte ingår liksom att konsumtionsnivån inte ingår i måtten (t.ex. lån).

I fattigdomsforskningen har diskrepansen mellan definitionen av fattiga baserad på inkomst och på mer direkta indikatorer på "deprivation" (t.ex. genom frågor liknande dem i Tabell 1:1-2 eller genom mått på konsumtion) ofta lyfts fram som en viktig fråga (t.ex. Halleröd 1991; Whelan et al. 2001). Eftersom en anledning är att det finns kategorier för vilka inkomst inte är en god indikator på ekonomisk utsatthet skulle man kunna inskränka analyserna av ekonomiskt utsatta barn till barn till anställda, men det vore förstås olyckligt att på detta sätt exkludera en (okänd) andel barn som verkligen hör till gruppen utsatta. Att enbart använda mått på deprivation, t.ex. genom direkta frågor om kontantmarginal eller om svårigheter att klara utgifter för hyra, mat etc. har nackdelen att hushållets handhavande av ekonomiska resurser och planeringen av ekonomin kommer in i bilden – exempelvis kan välbeställda hushåll där konsumtionsnivån är hög (och där man t.ex. kan ha stora lån) hamna i den utsatta gruppen. Eftersom det finns det skäl att anta, speciellt givet resultaten i Tabell 1:1 och 1:2, att kombinationen låg inkomst och deprivation fångar ekonomisk utsatthet, kan man dock i de dataset i vilka båda indikatorerna finns identifiera en kategori där nackdelarna med inkomst- respektive deprivationsmåtten i hög grad kan undvikas.

Vi har laborerat med olika kombinationer men fastnat för följande definition: *De barn som bor i de 20% av hushållen som har lägst inkomst som samtidigt saknar kontantmarginal betraktas som*

ekonomiskt utsatta.⁸ Detta mått har två stora fördelar. För det första exkluderar det barn (framförallt till företagare) som har en låg nominell inkomst men som har tillgång till kontanta medel vid behov. För det andra exkluderar det barn i hushåll där inkomsterna är goda men som av vissa orsaker har svårt med löpande utgifter, problem som kan vara temporära. Vi menar att detta identifierar en grupp som man kan rubricera som (relativt) ”fattiga” med jämförelsevis hög grad av reliabilitet och validitet.

Innan vi börjar redovisningen, baserat på det mått vi beskrivit, kan det vara av intresse att fråga sig hur det relaterar till socialbidragstagande. Ett alternativt (och vanligt) sätt att definiera ekonomiskt utsatta barn är att använda information om hushållet har haft socialbidrag under ett givet år (en information som dock måste komma från register för att vara reliabel). En fördel med detta mått är att det normalt sett gjorts en ekonomisk utredning om hushållets ekonomi innan socialkontorets beslut om socialbidrag. En nackdel är dock att många berättigade inte söker socialbidrag; vissa känner inte till möjligheten och andra uppfattar det som stigmatiserande att leva på socialbidrag. Det är svårt att veta hur många som inte söker, men andelen kan vara upp mot 80% (SOU 1999; Gustafsson 2002). Vi har tillgång till registerinformation om socialbidrag för våra data från 2001 enbart och har därför valt att inte använda måttet i denna studie. En jämförelse för detta år visar att det är en ganska stor överlappning mellan ekonomiskt utsatthet som vi definierat den och socialbidragstagande (Tabell 1:3). Emellertid visar tabellen också det man kunde förvänta från tidigare studier (Halleröd 1991), nämligen att det är ganska många av de ekonomiskt utsatta som inte har socialbidrag (i våra data, ungefär hälften). Vi kan också se att närmare 40% av de som har socialbidrag faller utanför vår definition av ekonomiskt utsatta. Anledningen till detta är troligen att det finns låginkomsttagare som uppger att de har möjlighet att skaffa fram kontanter, men att detta sker genom lån från andra släktingar (t.ex. föräldrar eller syskon) eller på andra sätt som inte räknas hushållsekonomi tillgodo i en socialbidragsutredning.

Det kan förefalla förbryllande att olika definitioner av fattigdom identifierar olika hushåll. Emellertid måste man komma ihåg att det

---

⁸ Inkomstmåttet är som tidigare totala disponibla hushållsinkomster per konsumtionsenhet. Notera att även om vissa skulle befara att de 20% av hushållen som har lägst inkomst också innefattar hushåll på en rimlig inkomstnivå, inkluderar gruppen egna företagare vars ekonomiska standard är betydligt bättre än deras inkomstposition – sammantaget är det alltså en betydligt mindre grupp än 20% av de anställda som inkluderas i vår definition.

inte finns en nominell grupp ekonomiskt utsatta i samhället som vi försöker fånga. Denna grupp är istället en som vi definierar på något sätt. Utanför den definierade gruppen finns många hushåll – och därmed många barn – som i väsentliga avseenden liknar denna och som kanske har ungefär samma problem. I ett test på våra barndata från 2001 jämförde vi barnens egna kontantmarginal (se vidare Figur 3:1) bland de ekonomiskt utsatta (som vi definierat dem) utan socialbidrag med dem som enbart hade socialbidrag samt med gruppen som både definierats som ekonomiskt utsatta och hade socialbidrag. Resultatet (visas ej) var att alla dessa tre grupper skilde sig markant från övriga barn men inte alls sinsemellan. Det är inte säkert att detta gäller andra utfallsvariabler, men det talar för att oavsett definition kommer det ”i närheten av” den grupp som definieras som ekonomiskt utsatta alltid att finnas barn som lever under liknande omständigheter. Samtidigt tror vi att flera av dessa definitioner – inklusive den vi själva förespråkar – är rimliga i det att de fångar en grupp barn som väl representerar de ekonomiskt utsatta (när vi med denna term tänker på barn som har ekonomiska problem i allmänhet, snarare än de som fångas av en speciell definition). Eftersom vårt syfte är att studera konsekvenser av ekonomisk utsatthet torde det vara tillräckligt att finna en sådan representativ grupp.⁹

Tabell 1:3. Andelen ekonomiskt utsatta barn som hade socialbidrag under året, samt andelen med socialbidrag som definierats som ekonomiskt utsatta. Barn-ULF 2001.

	Har socialbidrag	Ej socialbidrag	Totalt
Ekonomiskt utsatta	47,5	52,5	100%
Ej utsatta	2,4	97,6	100%
Ekonomiskt utsatta	62,2	4,3	
Ej utsatta	37,8	95,7	
Totalt	100%	100%	

⁹ Vi har för säkerhets skull gjort en rad analyser av alternativa mått, inklusive indikatorer på att hushållet har svårigheter med löpande utgifter samt inkomststandard mindre än ett (där inkomsten är omvandlad till köpkraft). I huvudsak är slutsatserna vi skulle dra om levnadsförhållanden bland barn i ekonomiskt utsatta hem från dessa olika definitioner desamma, även om det finns skillnader mellan olika typer av utfall. Den definition som vi använder här är dock en av dem som tydligast tycks fånga en skillnad i levnadsvillkor mellan barn som lever i ekonomisk utsatthet och andra barn.

Hur stor andel av 10–18-åringarna är då ekonomiskt utsatta enligt vår definition? Enligt våra data gäller det för 8,5% av dem år 2000, 7,8% år 2001 och 6,7% år 2002. Nivån är förstås, som indikerats ovan, godtycklig men identifierar i alla fall en grupp som storleksmässigt är relativt lik den som brukar urskiljas.¹⁰ Det tycks som om det är en nedåtgående trend i andelen ekonomiskt utsatta barn, men skillnaderna mellan undersökningsåren är inte statistiskt signifikanta och kan alltså spegla en ren slumpvariation. Dessutom är inte definitionerna helt identiska mellan LNU-data (2000) och ULF-data (2001 och 2002).¹¹

Vilken är då den demografiska sammansättningen av gruppen som vi definierar som ekonomiskt utsatta? I likhet med andra studier (bl.a. i denna utredning) finner vi en överrepresentation av barn till ensamstående mödrar, till invandrare, till arbetslösa, samt till personer med okvalificerade arbetar- eller lägre tjänstemannayrken. Tabell 1:4 visar att mer än var femte 10–18-åring som lever med en ensamstående mamma är ekonomiskt utsatt. Det innebär att de utgör en påtaglig del av den gruppen, ungefär 40%, medan hälften av de ekonomiskt utsatta har två föräldrar. Barn till invandrare har en än mer utsatt position, ungefär 30% av de med utomeuropeiska föräldrar eller föräldrar från fattiga länder (där även syd- och östeuropeiska invandrare räknats in) tillhör gruppen ekonomiskt utsatta (skattningarna är osäkra på grund av små bastal). Totalt sett är också barn till invandrare en betydande delgrupp, minst 40% av alla ekonomiskt utsatta 10–18-åringar har ingen svenskfödd förälder; andelen är troligen högre beroende på att invandrarna är överrepresenterade i bortfallet i LNU och ULF.

---

¹⁰ Skattningen på 7,8% för 2001 kan jämföras med andelen barn som lever i hushåll som haft socialbidrag någon gång under året – den andelen är 5,9%.

¹¹ Uppgifterna om disponibel hushållsinkomst är inte identiska, ekvivalensskalan är uträknad utifrån skilda hushållsuppgifter, samt frågan om kontantmarginal gäller i LNU en summa av 12,000 kronor och i ULF (2001) 14,000 kronor. Dessa skillnader är inte särskilt stora och vi är inte oroliga för jämförbarheten när det gäller frågan om sambandet mellan ekonomisk utsatthet och andra välfärdsdimensioner – dock är det inte tillrådligt att fästa avseende vid små skillnader i materialet. Andelarna som rapporterats ovan är mer känsliga för definitionsskillnader än sambanden som vi redovisar nedan.

Utifrån två enkla demografiska karakteristika – ensamstående mödrar och invandrare – kan vi alltså med stor säkerhet identifiera gruppen ekonomiskt utsatta. I våra data skattar vi andelen ekonomiskt utsatta bland barn som bor med sina två biologiska föräldrar, varav åtminstone en är svenskfödd, till mellan 2% och 3% av 10–18-åringarna – för barn till skilda föräldrar och/eller invandrare är motsvarande skattning 15%–20% och denna grupp utgör sammantaget tre fjärdedelar av gruppen ekonomiskt utsatta (detta kan ej ses i tabellen).¹²

De inledande analyserna av ekonomiskt utsatta barn och ungdomar leder till en ganska klar bild av gruppens sammansättning. Den bärande frågan nu är dock om de barn som är ekonomiskt utsatta enligt vår definition också har sämre levnadsförhållanden än de barn som bor i hushåll med bättre ekonomiska resurser. Följande fem avsnitt ägnas åt denna fråga.

---

¹² Den lägre skattningen gäller LNU, den högre ULF.

Tabell 1:4. Andelen ekonomiskt utsatta (20% lägsta inkomster samt saknar kontantmarginal) i olika delgrupper (vänstra kolumnen, radprocent) samt sammansättningen av gruppen ekonomiskt utsatta (högra kolumnen, kolumnprocent). Barn-LNU 2000, Barn-ULF 2001–02 där ej annat anges. Viktade frekvenser.

		% ekono- miskt utsatta i respektive kategori	% av de eko- nomiskt ut- satta som utgörs av denna kategori
Familjetyp	Två biologiska föräldrar (70,1%)	5,6	51,2
	Ensamstående mor (14,8%)	21,1	40,6
	Ensamstående far (4,2%)	6,5	3,5
	Omgift mor (8,5%)	2,7	2,9
	Omgift far (1,9%)	4,7	1,2
	Övriga (0,5%)	9,1	0,6
	Totalt/summa	7,7	100,0
Invandrarstatus ^a	Minst en svensk förälder (89,1%)	4,9	60,0
	Västvärlden (Norden, västeuropa, USA) (2,5%)	13,2	4,5
	Invandrare från "fattigare" länder (8,4%)	30,7	35,5
	Totalt/summa	7,3	100,0
Samhällsklass	Över-medelklass (I) (22,8%)	1,0	3,8
	Lägre medelklass (II–IIIa) (33,4%)	4,3	22,7
	Egna företagare och jordbrukare (IV) (13,2%)	0,7	1,5
	Arbetare, lägre okval tjänst (IIIb, VI–VII) (30,6%)	14,8	72,0
	Totalt/summa	6,3	100,0
Arbetslöshet ^b	Ingen förälder arbetslös	6,0	64,4
	Någon förälder arbetslös	33,3	35,6
	Totalt/summa	8,5	100,0
	Intervjuad förälder arbetslös under 1990-talet	16,9	50,8
	Intervjuad förälder ej arbetslös, 1990-talet	5,6	49,2
Totalt/summa	8,5	100,0	

Noter:

^a Estimatet baserar sig på uppgifter från Barn-ULF 2001 och 2002.

^b Estimatet baserar sig på uppgifter från Barn-LNU 2000.

5.3 Ekonomisk utsatthet, boende och trygghet i närmiljön

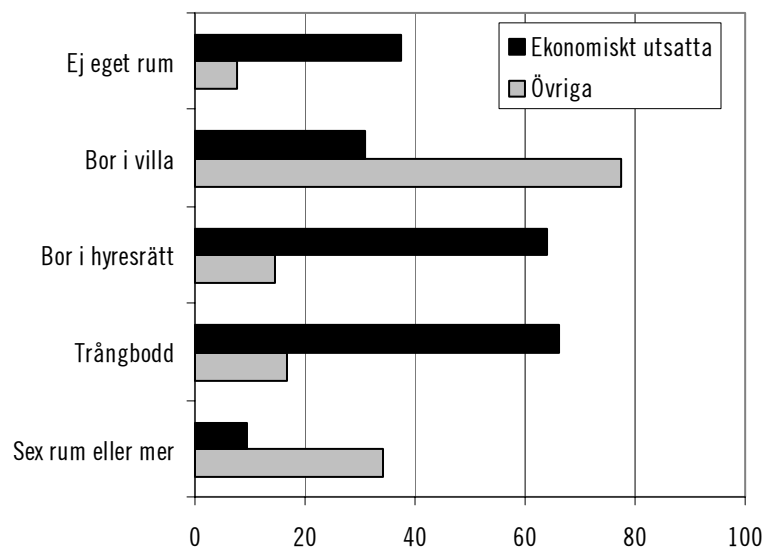
Nära förbundet med hushållets inkomster är förstås boendet. Det är det levnadsvillkor som vi lägger mest ekonomiska resurser på och inkomsten torde ha ett direkt genomslag för boendet genom möjligheten att köpa en bostad liksom att låna pengar. Det är inte svårt att tänka sig mekanismer via vilka bostadens storlek, kvalitet och läge påverkar barns villkor och möjligheter. Fördelarna för skolarbetet att ha ett eget rum tycks uppenbara (även om effekterna av detta inte är kända), liksom fördelarna med att bo i ett socioekonomiskt privilegierat område (Erikson 1984; Dryler 2001). För det dagliga välbefinnandet är också utsattheten för vandalism m.m. samt rädsla att vistas utomhus centrala indikatorer.

I Sverige är bostadsstandardens förbättring en av de största välfärdsframgångarna under efterkrigstiden – enbart utvecklingen från 1960-talet till 1980-talet är remarkabel (Frykman 1984). Även för barn har förbättringar vad gäller utrymme och standard varit påtagliga fram till 1980-talet och sedan varit relativt oförändrade fram till början av 2000-talet (Jonsson och Brodin Låftman 2001). Hur stora konsekvenser har då ekonomisk utsatthet för barns boende? I Figur 2:1 visas att det finns klara skillnader mellan grupperna. Barn i ekonomiskt utsatta hushåll är oftare trångbodda, har också mer sällan en riktigt stor bostad (här definierat som sex rum eller mer), har mer sällan eget rum, bor mer sällan i villa men oftare i hyresrätt.¹³

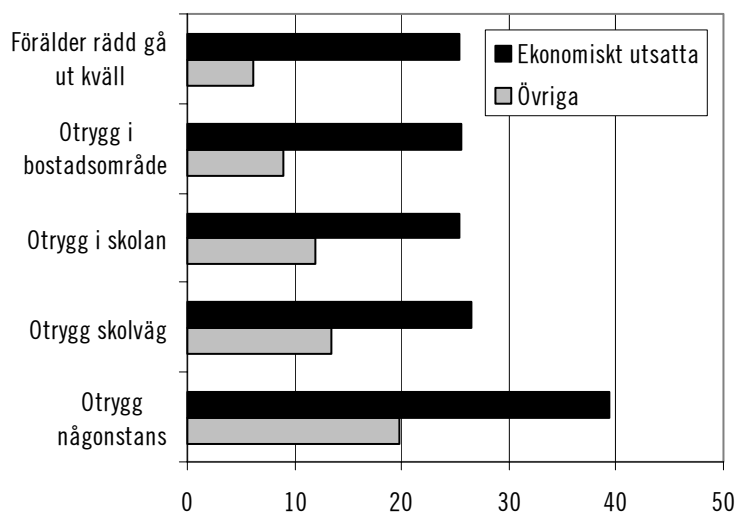
¹³ Uppgifterna om eget rum kommer från barnintervjun, övriga uppgifter kommer från huvudrespondenten i ”vuxenintervjun”.

Figur 2:1. Boendeförhållanden bland barn och ungdomar (10–18 år) i ekonomiskt utsatta och övriga hushåll. Andelar. Barn-LNU 2000 och Barn-ULF 2001-2002.

Att ekonomiskt utsatta barn oftare bor i hyresrätt och de facto oftare i allmännyttans bostäder (Jonsson och Brodin Låftman 2001) har en konsekvens som inte har med bostaden att göra utan med bostadsområdet: det är oftare lägre socioekonomisk status på området, befolkningssammansättningen är mer präglad av arbetslöshet, socialbidragstagande och annan utsatthet, och troligen till en följd av detta är otryggheten större. Detta är rimligen en påtaglig och daglig nedsättning av levnadsnivån för dessa barn (liksom för deras föräldrar) och en typisk konsekvens som därför är viktig för barns livskvalitet utan att nödvändigtvis ha några särskilt starka negativa effekter på längre sikt. Hur sambanden ser ut visas i Figur 2:2.

Figur 2:2. Upplevelser av otrygghet i näromgivningen bland barn och ungdomar (10–18 år) i ekonomiskt utsatta och övriga hushåll. Procent. Barn-LNU 2000 och Barn-ULF 2001.

Barn i ekonomiskt utsatta hushåll upplever större otrygghet både i bostadsområdet och i skolan (och på väg till och från skolan). Deras föräldrar rapporterar också om större rädsla att gå ut på kvällarna. I analyser som inte visar framgång också att föräldrarna i dessa utsatta hushåll oftare anger att skadegörelse är vanlig i bostadsområdet. En del av skillnaderna i Figur 2:2 hänger samman med vilken bostadstyp som är vanligast i respektive kategori, men skillnaden finns även bland t.ex. villabarnen.

Lägre kvalitet på boendet och otrygghet i området är fenomen där vi kan anta att de ekonomiskt utsatta har en lägre levnadsnivå just för att de har mindre ekonomiska resurser, dvs. kausaliteten är här mycket trolig. Man kan i och för sig tänka sig att otryggheten bland barn till invandrare beror på hot baserat på etnicitet eller hudfärg snarare än att de bor i otrygga områden. I en fördjupad analys har vi frågat oss om upplevelsen av otrygghet i närområdet (antingen skolan, skolvägen eller bostadsområdet) möjligen är en konsekvens av invandrarskap snarare än ekonomisk utsatthet. Det visar sig att även när vi i analysen kontrollerar för invandrarstatus, familjetyp, ålder och år, finns det en ganska stark effekt av ekonomisk utsatthet. Det finns också en effekt av invandrarstatus i

denna modell, vilket innebär att även när vi jämför barn på samma ekonomiska nivå upplever barn till invandrare större otrygghet.

5.4 Barnens egen ekonomi, ägodelar och social uteslutning

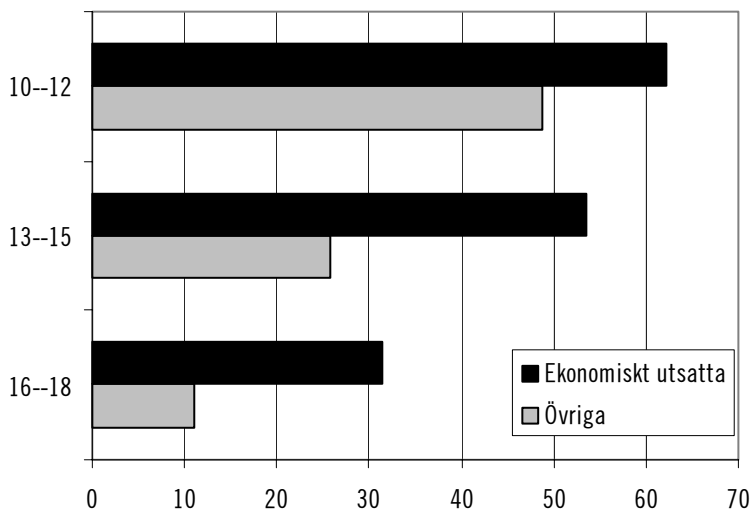
Det verkar kanske helt självklart att hushållets ekonomi bör avspeglas i barnens egen ekonomi. Emellertid finns det flera tänkbara processer som kan leda till att mildra eventuella negativa effekter av ekonomisk utsatthet bland föräldrarna för barnen. En är att föräldrarna själva gör uppoffringar, dvs. försakar sin egen levnadsnivå för att barnen skall kunna ha en situation som inte är så olik den som gäller för deras mer lyckligt lottade kamrater. En annan är att far- och morföräldrar (och kanske andra släktingar) går in med ekonomiskt stöd till barnen under perioder då ekonomin är ansträngd. Det finns alltså skäl att tro att kompensande mekanismer gör att genomslaget av en svag hushållsekonomi inte alltid reflekteras i barnens egna ekonomiska resurser, och det är – som nämnts – ett resultat som är i linje med vad man funnit i tidigare studier (Jonsson och Östberg 2001).

Hur skall vi då mäta barnens egen ekonomi? Det är en mycket komplicerad fråga, där det inte finns något nöjaktigt svar (jfr. Näsman och von Gerber 1999). Anledningen är att barns och ungdomars ekonomiska resurser uppkommer på en rad olika sätt. En vanlig källa till kontanter är förstas vecko- och månadspeng, samt tillgång till barn- eller studiebidrag. Men olikheterna i vad detta skall täcka – t.ex. kläder, godis, cykel, resor – är stora och i praktiken mycket svåra att mäta i stora urvalsundersökningar. Många barn får också saker utan att behöva förfoga över kontanter. Det är dock en viktig resurs att förfoga över kontanta medel eftersom det (åtminstone ofta) ger en betydande frihet i vad man kan konsumera, alternativt spara, och när. Vi har därför inriktat oss på sådana monetära transfereringar till barnen. Dessutom har vi frågat dem om lönearbete – inte hur mycket de tjänar, utan om de arbetar och i så fall hur regelbundet. Genom denna information har vi sökt skatta en "månadslön" för barn och ungdomar. Denna måste dock, som antytts, av flera skäl omgärdas av reservationer. I brist på andra data förefaller det oss dock rimligt att presentera resultaten på basis av dessa beräkningar. Tillgången till kontanta medel studeras också mer direkt genom en fråga om respondenten skulle kunna skaffa 100 kronor "till i morgon, t.ex. för att gå på

bio” – det kan betraktas som en indikator på ekonomisk buffert eller kontantmarginal.¹⁴

Hur stor andel av olika åldersgrupper som har tillgång till ekonomisk buffert bland ekonomiskt utsatta och övriga visas i Figur 3:1.

Figur 3:1. Avsaknad av ekonomisk buffert (förmåga att kunna skaffa fram 100 kronor tills imorgon) bland barn och ungdomar i olika åldersgrupper i ekonomiskt utsatta och övriga hushåll. Procent. Barn-LNU 2000 och Barn-ULF 2001–2002.

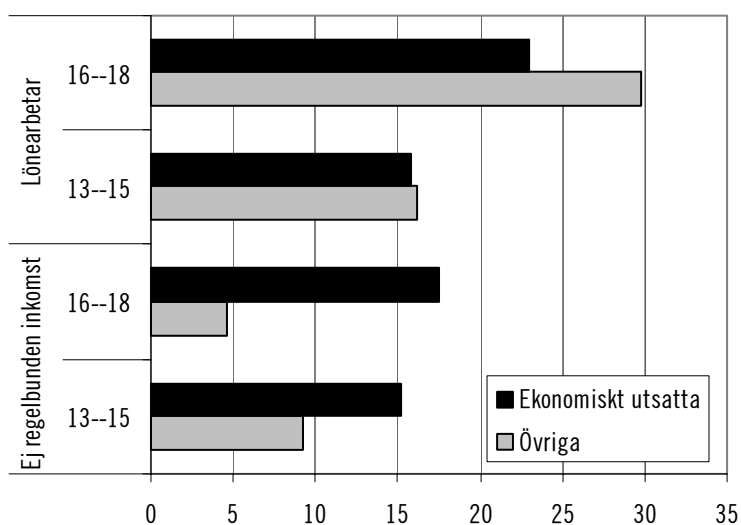
Tillgången till kontantmarginal exemplifierat genom möjligheten att skaffa en mindre summa pengar är förstås större bland de äldre – men bland de äldre är också skillnaden mellan ekonomiskt utsatta och andra påtaglig. I våra data är det nästan var tredje 16–18-åring från ekonomiskt utsatta hem som inte svarar jakande på frågan om de skulle kunna skaffa fram 100 kronor till imorgon. Det talar starkt för att en ganska stor minoritet varken har egna sparade medel eller tror sig kunna få det av föräldrarna.

I Figur 3:2 visas så förekomsten av lönearbete respektive löpande inkomster bland barn och ungdomar, 13–18 år. Med löpande

¹⁴ Vi har skilt ut de som svarar ”ja” från de som svarar ”nej” eller ”vet ej” – vi kan anta att de som svarar att de inte vet känner sig så osäkra på detta att de åtminstone inte har tillgång till kontanta medel själva.

inkomster menar vi att barnet antingen får fickpengar regelbundet (vecko- eller månadsvis), får barn- eller studiebidraget, eller lönearbetar. En stor majoritet har tillgång till någon form av löpande inkomster, men det är färre barn som lever i ekonomiskt utsatta hushåll som har denna resurs. Skillnaden beror huvudsakligen på olikheter i fickpengar. Andelen som lönearbetar är ungefär densamma i de båda grupperna (skillnaden är inte statistiskt signifikant på 5%-nivån). Däremot har barn till invandrare i mindre utsträckning jobb.

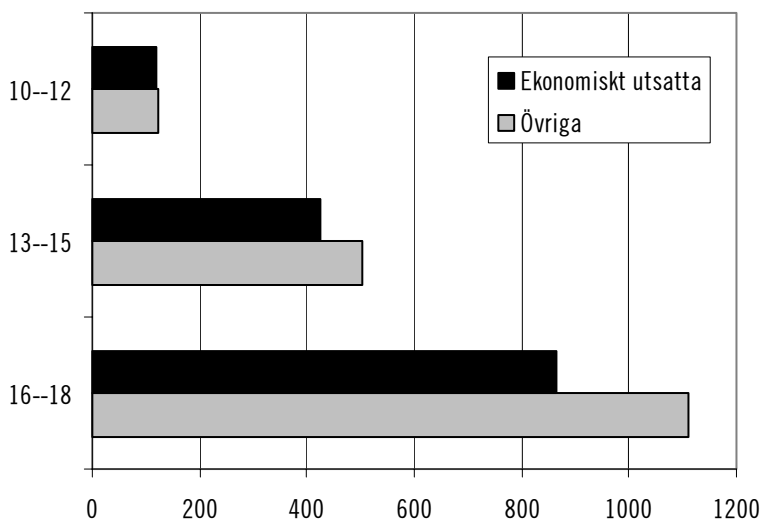
Figur 3:2. Löpande inkomster respektive lönearbete bland barn och ungdomar i olika åldersgrupper i ekonomiskt utsatta och övriga hushåll. Procent. Barn-LNU 2000 och Barn-ULF 2001.

I Figur 3:3 visar vi en skattad "månadsinkomst" för barn i olika åldrar. Vi måste reservera oss för att delar av denna inkomst är skattade på basis av olika antaganden, bl.a. vet vi bara hur ofta de intervjuade lönearbetar, men inte hur mycket de tjänar (vi har antagit att alla har samma inkomster, vilket väl inte är helt orimligt i denna ålder). Månadsinkomsten stiger påtagligt över åldrarna vilket ger resultaten en viss trovärdighet. Skillnaden mellan barn i ekonomiskt utsatta hushåll och övriga är dock relativt liten. Den är som störst bland de äldsta, ungefär 250 kronor i månaden (vilket är just på gränsen till att vara signifikant). Om vi relaterar detta

resultat till det om ekonomisk buffert är en möjlig tolkning att den löpande inkomsten är relativt lika mellan barn i olika resursstarka hushåll, men om barn och ungdomar skulle behöva pengar finns det betydligt mindre möjligheter om hushållet har små ekonomiska tillgångar.¹⁵

Figur 3:3. Estimat på månatlig inkomst bland barn och ungdomar i olika åldersgrupper i ekonomiskt utsatta och övriga hushåll. Kronor per månad. Barn-LNU 2000 och Barn-ULF 2001–2002.

En viktig anledning att intressera sig för ekonomiska skillnader bland barn och ungdomar är den sociala sidan av konsumtionen, för övrigt ett gammalt tema inom sociologin (t.ex. Veblen 1899/1926). Inom fattigdomsforskningen är det en allmänt omfattad tanke att frånvaron av möjligheter till likvärdigt deltagande i samhällslivet, att kunna "leva utan skam", är detsamma som relativ fattigdom (Sen 1983). Att ha dåligt med pengar gör att man kan ha svårt att vara med på evenemang och köpa saker som kamraterna gör – och det kan t.o.m. vara svårt att få kamrater om inte konsumtionsnivån (och stilen, för övrigt, som ju kan ha samband med de ekonomiska resurserna) håller måttet.

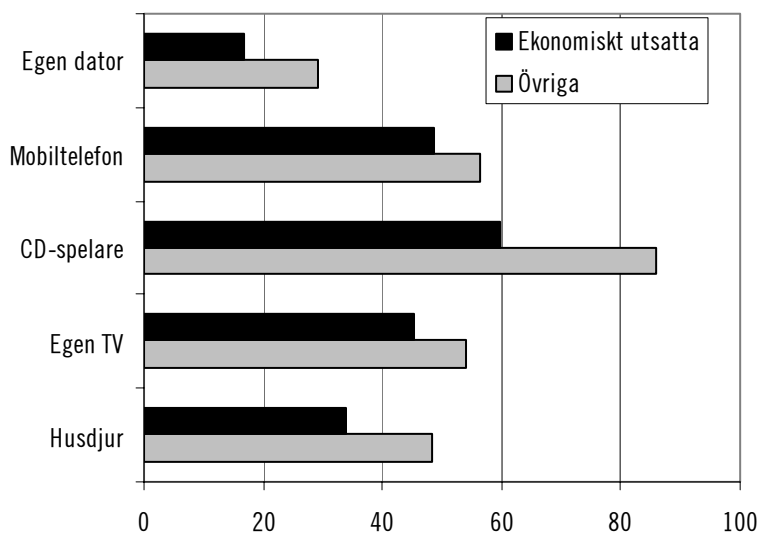
¹⁵ Vi bör dock inte räkna bort möjligheten att vårt mått på löpande inkomst är för trubbigt för att fånga upp hela den skillnad som finns mellan barn i olika resursstarka hushåll.

Figur 3:4 visar andelen barn från olika ekonomisk bakgrund som har (äger, får man anta) olika saker, främst konsumtionsartiklar av teknisk natur. Man kan notera att svenska barn och ungdomar är välförsedda med CD-spelare, TV-apparater och husdjur. Ekonomiskt utsatta barn halkar efter när det gäller att ha en egen dator (många av dessa har dock dator i hushållet), CD-spelare och husdjur.¹⁶

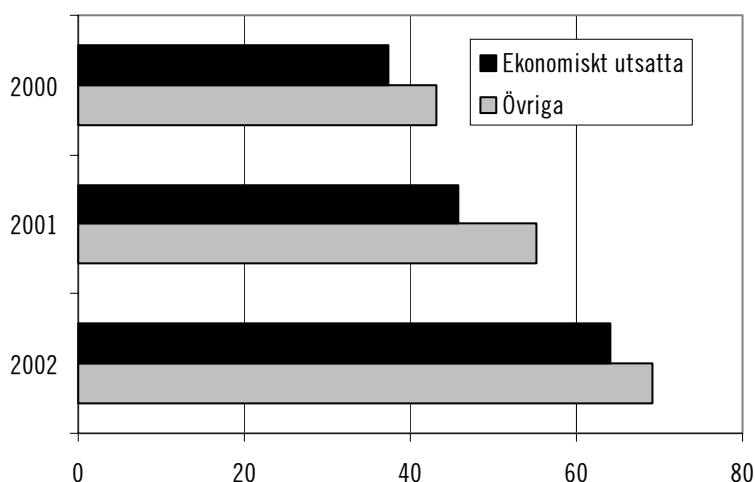
Mest anmärkningsvärd är ändå andelen barn och ungdomar som har mobiltelefon; och när de flesta indikatorer som vi använder när det gäller ekonomiska resurser, bostad m.m. är förhållandevis stabila över den korta tidsperiod (2000-2002) som vi studerar, finns det en märkbar utveckling på mobiltelefonområdet. Den kanske inte är så överraskande men icke desto mindre notervärd. Figur 3:5 visar den kraftiga ökningen och demonstrerar också att den sker såväl för barn från mer som från mindre bemedlade ekonomiska hemförhållanden.

Figur 3:4. Saker som barn och ungdomar i ekonomiskt utsatta och övriga hushåll äger. Procent. Barn-LNU 2000 och Barn-ULF 2001-2002.

¹⁶ Här finns också en del könsskillnader (visas ej), främst så att flickor mer sällan har dator och TV, men oftare husdjur, CD-spelare och mobiltelefon.

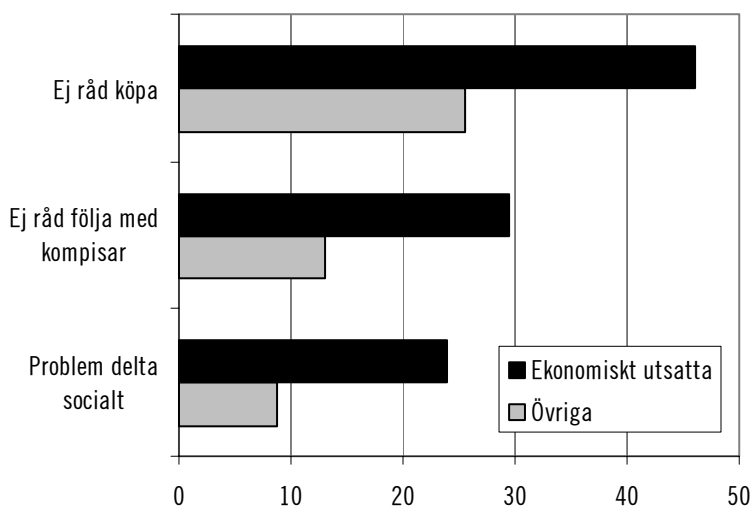
Figur 3:5. Innehav av mobiltelefon bland barn och ungdomar i ekonomiskt utsatta och övriga hushåll år 2000, 2001 och 2002. Procent. Barn-LNU 2000 och Barn-ULF 2001–2002.

När det gäller saker med ekonomiskt värde, exemplifierat i Figur 3:4, är inte det sociala värdet avläsbart. Man kan t.ex. tänka sig att ungdomar, för att kunna leva på samma nivå som sina kamrater, måste ha rätta (dvs. dyra) märken och nya modeller. I Barn-ULF 2002 ställde vi emellertid två direkta frågor om den sociala dimensionen av konsumtionsutrymmet, nämligen om det hänt att "du inte kunnat följa med dina kompisar på något" respektive "köpa något som du vill ha, och som många andra i din ålder har", i båda fallen med tillägget "för att du inte haft råd?" Figur 3:6 visar hur stor andel av intervju-personerna som svarat att de "ofta" gjort denna erfarenhet under det senaste halvåret. Vi har även gjort en kombinationsvariabel vilken indikerar om intervju-personen upplevt detta ofta både när det gäller att följa med kompisar och att köpa saker – det är 10% som har den kombinationen totalt i urvalet.¹⁷

¹⁷ Det kan tyckas vara en strikt definition, men det är troligt att många barn någon gång upplever att han eller hon är förfördelad när det gäller konsumtion eller aktiviteter och att detta ofta kläs i ekonomiska termer. Genom en strikt definition reducerar vi antagligen en hel del "brus" i variabeln.

Figur 3:6. Sociala konsekvenser av ekonomisk utsatthet bland barn och ungdomar i ekonomiskt utsatta och övriga hushåll. Procent. Barn-ULF 2002.

I Figur 3:6 framgår tydligt att ekonomisk utsatthet har sociala konsekvenser för barn och ungdomar.¹⁸ Deras upplevelse av ”relativ deprivation” är påtagligt mycket större än för barn från mer fördelaktiga ekonomiska omständigheter. Därmed är det svårt att hävda att bristen på ekonomiska resurser i hushållet inte har negativa konsekvenser för barn och ungdomar – även om det skulle vara så att det inte skulle finnas några långsiktigt negativa konsekvenser av en fattig uppväxt. Slutsatsen, att barn och ungdomar erfar omedelbara och långt ifrån obetydliga negativa effekter av föräldrarnas begränsade ekonomiska resurser, skulle inte kunna nås på annat sätt än genom direkt information från barnen själva i kombination med tillförlitlig information om föräldrarnas ekonomi.

5.5 Ekonomisk utsatthet och utbildning

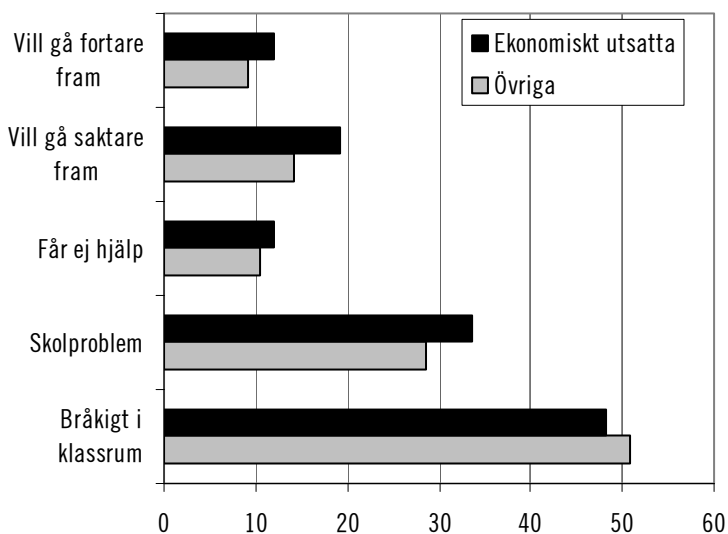
Som nämndes i inledningen är en vanlig utfallsvariabel i internationella studier av barnfattigdomens konsekvenser barns utveckling och skolprestationer. Vi har inga mått på betyg (de

¹⁸ Vi kan notera att det inte finns några skillnader mellan andra grupper, definierade efter kön, invandrarsstatus, ålder, eller familjetyp.

flesta i våra urval har ännu inte fått sina första betyg), men ett mått på självskattad skolprestation, baserad på frågan ”jämfört med dina klasskamrater, hur duktig tycker du att du är i följande ämnen?” (matematik, svenska, engelska, idrott), graderade i fem skalsteg från ”mycket duktig” till ”mycket dålig” (i stort sett ingen svarar det senare). Vi har tagit svaren för matematik, svenska och engelska och skapat ett medelvärde för varje barn. Ett sådant mått mäter både skolprestationer i någon ”objektiv” mening och självförtroende, eller självinsikt och är därför inte idealt. Det visar sig dock att barn och ungdomar från ekonomiskt utsatta förhållanden uppger en genomsnittlig skolprestation som ligger något under andra barns (analysen visas ej). Skillnaden är dock bara en fjärdedels standardavvikelse, vilket måste betraktas som en svag effekt.

En annan dimension av skolgången är upplevelsen av olika (troligen dagliga) problem. Det kan röra takten i skolan – att undervisningen går fram för långsamt eller för fort, men också känslan av att få hjälp av läraren när man behöver eller att det inte är lugnt i klassrummet under lektionerna. Figur 4:1 visar andelen som upplever olika problem bland grupperna ekonomiskt utsatta och övriga. Indikatorn ”skolproblem” anger att en elev såväl uppger att takten är fel (för hög eller för låg) samtidigt som denne inte upplever sig få tillräcklig hjälp av lärarna.

Figur 4.1. Skolproblem bland barn och ungdomar i ekonomiskt utsatta och övriga hushåll. Procent. Barn-LNU 2000 och Barn-ULF 2001–2002.

Det allra vanligaste problemet barn och ungdomar upplever är att det inte brukar vara lugnt i klassrummet på lektionerna – men problemet är detsamma för barn i olika kategorier. De övriga problemen är inte särskilt frekventa och det finns över huvud taget ingen signifikant skillnad mellan barn från utsatta ekonomiska förhållanden och andra barn.

5.6 Sociala relationer och aktiviteter

Individens sociala relationer är av central betydelse bland annat för att de ger henne tillgång till fler resurser än hon själv äger. De resurser som tillhandahålls av andra kan sammanfattas under benämningen socialt stöd (House och Kahn 1985). Vanligtvis urskiljs olika typer av socialt stöd, t.ex. instrumentellt stöd och emotionellt stöd (Berkman et al. 2000). Instrumentellt stöd har definierats som hjälp med saker, pengar eller göromål (House 1981). För barns och ungdomars del kan det gälla hjälp med inköp av kapitalvaror och att få kontanter eller hjälp med olika praktiska göromål som matlagning, klädvård, läxläsning, transporter etc.

Instrumentellt stöd blir förstås speciellt viktigt i de fall individen inte klarar sig på egen hand eller för individer som själva har bristande resurser. Därmed kan sådant stöd anses speciellt betydelsefullt för barn och ungdomar. Barn står i en beroendeställning till vuxna, främst de vuxna i familjen, vilket gör att relationen till de vuxna och de vuxnas resurser blir av direkt betydelse för barnen. Emotionellt stöd handlar istället om att man genom andra kan få uppskattning, bekräftelse, omtanke och bli lyssnad till (House 1981). Detta typ av stöd brukar fås genom nära relationer, t. ex. genom en förälder eller en vän. Wills (1985) har även urskiljt möjligheten till sällskap som en speciell form av socialt stöd och menar att det ökar individens chanser att delta i sociala aktiviteter. Sådana aktiviteter kan bestå i att man besöker andra, går på bio eller konsert, deltar i utflykter och sportaktiviteter.

Socialt stöd har visats ha en genomgripande betydelse, inte minst för människors välbefinnande. Socialt stöd påverkar individens självkänsla och självförtroende positivt (Cohen och Syme 1985, Vaux 1988). Detta gäller även för ungdomar (Bolognini m.fl. 1996, Turner 1999). Stöd från föräldrar har dessutom visats vara av kritisk betydelse för självkänslan under hela uppväxttiden trots att stöd från kamrater får en ökad betydelse under tonåren (Harter 1999). Socialt stöd utgör också en viktig motkraft när individen ska klara av att möta krav och hantera stress. Sociala relationer blir på så sätt en viktig resurs att använda för att klara av olika utmaningar och problem i vardagen, och mildrar effekter av stress (Cohen och Syme 1985, Antonovsky 1991). Alla aspekter av sociala relationer är dock inte positiva. Exempelvis konfliktyllda relationer till föräldrar och jämnåriga påverkar barns och ungdomars välbefinnande (Brolin Låftman och Östberg 2004).

Det är väsentligt att inte begränsa studier av barns sociala värld till relationer med föräldrar, utan att även se på de sociala relationerna i skolan och i närmiljön (jfr Morrow 1999). Relationer med jämnåriga är kanske särskilt betydelsefulla vad gäller situationen i skolan. En skolklass utgör en miljö där barn tillbringar mycket tid vid en ålder då kamratrelationer är viktiga. Dessutom är grupptillhörigheten inte självvald. Det går inte att utesluta andra och det finns små möjligheter att själv byta grupp. Detta gör situationen i skolan högst relevant då man studerar barns och ungdomars sociala relationer. Många barn och ungdomar deltar också i organiserade aktiviteter på fritiden. Att vara med i idrottsklubbar eller andra föreningar kan främja barns sociala integrering och upplevelse av tillhörighet. Det kan också leda till

nya vänkontakter och tillgång till andra vuxna än de egna föräldrarna.

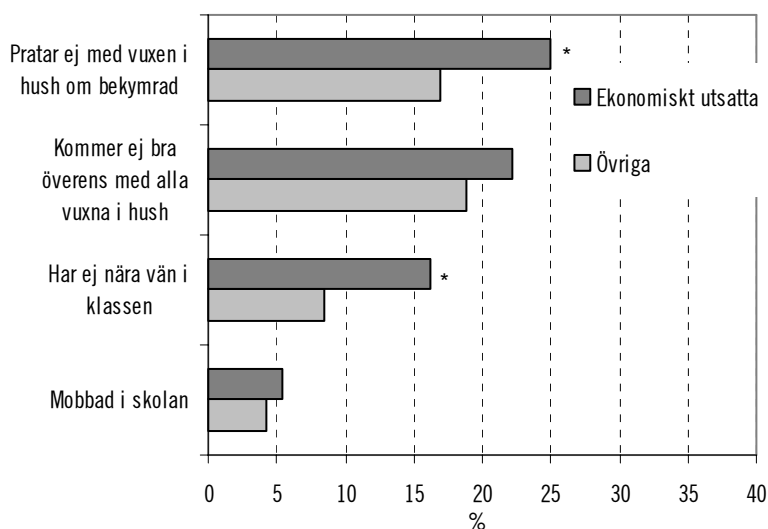
I det följande ska en rad olika typer av sociala relationer och sociala aktiviteter studeras med avseende på huruvida de sammanhänger med familjens ekonomiska situation. De relationer och aktiviteter som studeras är valda i första hand för att de anses betydelsefulla för barn och ungdomar i sig och inte för att ekonomin borde ha speciellt stor effekt just på dessa. Om samband finns kan de heller inte automatiskt tolkas i kausala termer. Däremot är en sådan inverkan inte otrolig. Ekonomin är en fundamental resurs med ett vidsträckt inflytande. För vuxna förekommer ekonomiska problem ofta tillsammans med andra typer av problem (Erikson och Tåhlin 1984, Fritzell och Lundberg 2000). En ekonomiskt pressad situation kan påverka relationerna inom familjen. Den minskar också föräldrarnas möjligheter att forma sina barns liv på det sätt de anser bäst. Familjens ekonomiska resurser sammanhänger även med barns egna materiella resurser, såsom den egna ekonomin och möjligheten att ha ett eget rum. Sådana resurser kan i förlängningen ha betydelse för hur barnet kan umgås med sina jämnåriga. Bristande familjeekonomi medför begränsningar för de sociala aktiviteter som är förenade med kostnader, både dem barnet gör med jämnåriga och med familjen.

I figur 5:1 fokuseras fyra centrala aspekter av barns och ungdomars sociala relationer. Det handlar om bristfälliga relationer till de vuxna i familjen och till de jämnåriga i skolan. Omkring två av tio barn (18%) brukar inte vända sig till någon vuxen i hushållet (mamma, pappa eller en styvförälder) när de är bekymrade eller oroar sig för något. En lika stor andel (19%) uppger att de inte kommer bra överens med alla de vuxna som han/hon bor tillsammans med. I skolan har de flesta en nära vän i sin klass. Det är ungefär en av tio (9%) som uppger att de inte har en vän i klassen. Att vara mobbad i skolan, vilket här betyder att vara utsatt för flera typer av kränkande handlingar så ofta som varje vecka (som att bli visad ogillande, anklagad för sådant man inte gjort eller inte kan rå för, lämnad ensam eller fysiskt angripen), är ett levnadsvillkor för 4%.

Även om de flesta unga har goda förhållanden i dessa avseenden verkar ekonomiskt utsatta barn att ha det i mindre utsträckning. Det är mindre vanligt att de uppger de vuxna i hushållet som stöd vid bekymmer. Det finns också en tendens till att man mer sällan kommer överens med alla de vuxna som man bor tillsammans med. Denna skillnad är dock inte statistiskt signifikant. När det gäller

situationen i skolan finns ett samband mellan ekonomisk utsatthet och att sakna en vän i klassen. En motsvarande tendens finns även för mobbning men skillnaden mellan grupperna är liten och inte statistiskt signifikant.

Figur 5:1. Bristfälliga sociala relationer i familj och skola. Andel barn och ungdomar, 10–18 år, med problematiska relationer i ekonomiskt utsatta familjer respektive övriga (*=skillnaden mellan grupperna är statistiskt signifikant på 5%-nivå). Data från år 2000, 2001 och 2002. N=4145.

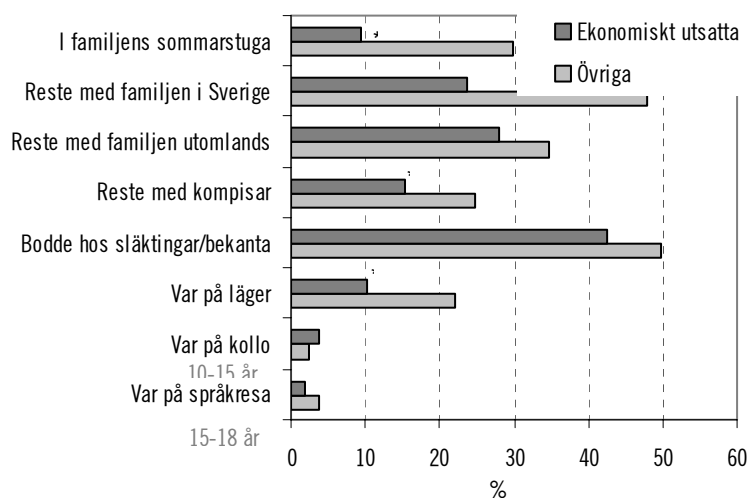

I figur 5:2 visas skillnader i aktiviteter under förra sommaren. Aktiviteterna är olika vanliga och vissa hänger starkt ihop med barnets ålder. De vanligaste sommaraktiviteterna, bland dem som efterfrågades i undersökningen, var att hälsa på och bo hos släktingar eller bekanta (49%) och att resa tillsammans med sin familj i Sverige (46%). Det var också vanligt att resa med sin familj utomlands (34%). Dessa aktiviteter, dvs. att resa med familjen och hälsa på hos släktingar/bekanta, kan förstås ske samtidigt. Bland övriga aktiviteter var mer än vart fjärde barn i familjens sommarstuga, vart fjärde reste med kompisar och vart femte på någon form av läger. Att vara på kollo eller språkresa är i hög grad åldersrelaterat och andelarna som visas här gäller för kollo 10–15 år och språkresa 15–18 år. Inom dessa åldersgrupper var det 2% som varit på kollo och 3% på språkresa.

De flesta av dessa aktiviteter är starkt kopplade till familjens ekonomiska situation. För barn i ekonomiskt utsatta familjer är så gott som alla aktiviteter mer ovanliga. Detta gäller speciellt att bo i familjens sommarstuga vilket inte är förvånande med tanke på att det finns en motsvarande skillnad i att äga en sommarstuga. Att bo hos släktingar/bekanta är vanligt i båda grupperna medan kollo är den enda aktivitet som vi studerat där ekonomiskt utsatta barn är överrepresenterade.

Figur 5:2. Aktiviteter under föregående sommar. Andel barn och ungdomar, 10–18 år, som genomförde olika aktiviteter i ekonomiskt utsatta familjer respektive övriga (*=skillnaden mellan grupperna är statistiskt signifikant på 5%-nivå). Data från år 2000 och 2001. N=2743.

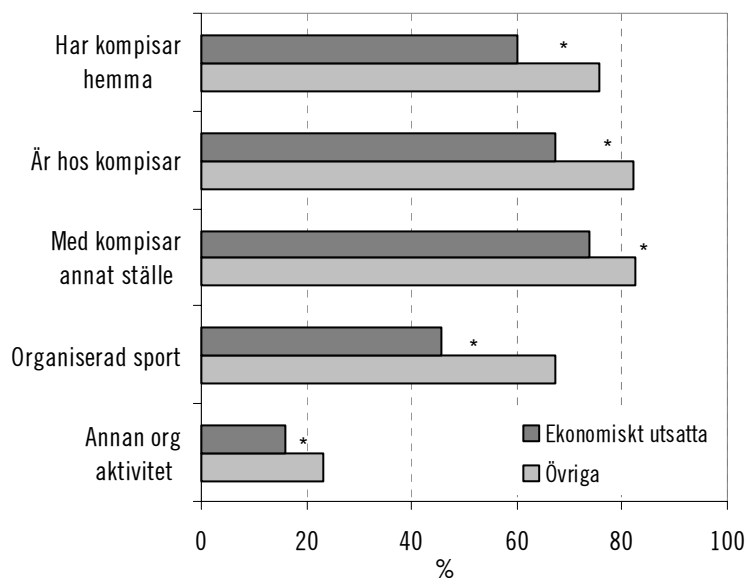

I figur 5:3 fokuseras istället de aktiviteter man gör på fritiden under en vanlig vecka, alltså måndag till söndag. Här tas fasta på huruvida man överhuvudtaget sysslar med en viss aktivitet, alltså att man gör det efterfrågade minst en gång/dag i veckan. I figuren visas några vanliga sysslor som samtidigt är av social karaktär. Majoriteten av alla barn träffar kompisar på fritiden. De flesta har kompisar hemma hos sig själva, är hemma hos kompisar och/eller träffar kompisar på något annat ställe än hemma hos någon. Det är också vanligt att man utövar någon sport eller idrott i en klubb/förening (66%). Att syssla med någon annan organiserad aktivitet som inte

har med sport att göra (t.ex. scouting, teater eller schack) är mindre vanligt men det är fortfarande mer än vart femte barn (23%) som har en sådan aktivitet inbokad var vecka.

Även när det gäller dessa aktiviteter finns det skillnader efter familjens ekonomiska situation. Det är mindre vanligt bland ekonomiskt utsatta barn att ha kompisar i sitt eget hem. Detta skulle delvis kunna förklaras av att det i denna grupp också är mindre vanligt att ha ett eget rum (se avsnitt 5.3). Det sociala umgänget är dock mindre överlag. Barn i familjer med bristande ekonomi träffar mer sällan kompisar på andra ställen och det är mer ovanligt att delta i både organiserade sportaktiviteter och aktiviteter som inte har med sport att göra.

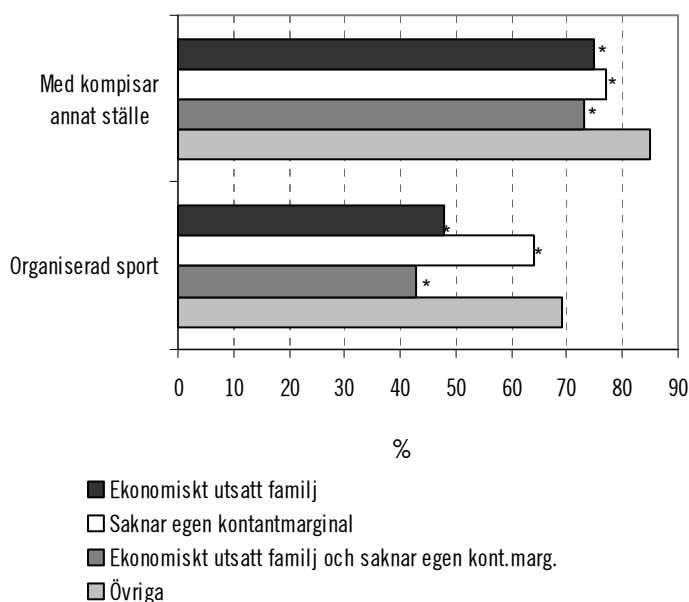
Figur 5.3. Fritidsaktiviteter under en vanlig vecka. Andel barn och ungdomar, 10–18 år, som utför olika aktiviteter i ekonomiskt utsatta familjer respektive övriga (*=skillnaden mellan grupperna är statistiskt signifikant på 5%-nivå). Data från år 2000, 2001 och 2002. N=4145.

Den egna ekonomin kan förstås utgöra ett konkret hinder för att umgås med andra, t.ex. på så sätt att man inte har råd att delta. Eftersom det finns ett samband mellan familjens och barnets ekonomi (se avsnitt 5.3) tar den sista analysen hänsyn till båda dessa resursbrister samtidigt. I figur 5:4 urskiljs fyra grupper barn:

de som bor i ekonomiskt utsatta familjer, de som har egen bristande ekonomi (saknar egen kontantmarginal), de som har problem i båda avseendena samt övriga. Figuren visar skillnader mellan dessa för att träffa kompisar på fritiden respektive att delta i organiserad sportaktivitet. Alla grupper avviker från gruppen med barn och ungdomar utan dessa ekonomiska svårigheter. Att träffa kompisar och att delta i organiserad sportaktivitet är mindre vanligt för barn i familjer med ekonomiska svårigheter, för dem där både familjens och den egna ekonomin brister men även för dem där det "bara" är den egna ekonomin som är problematisk. Detta gäller i än högre grad för de äldre åldrarna (data presenteras ej).

Figur 5:4. Fritidsaktiviteter under en vanlig vecka. Andel barn och ungdomar, 10–18 år, som gör olika aktiviteter inom grupper definierade utifrån familjens och den egna ekonomiska situationen (*=skillnaden mellan gruppen och övriga är statistiskt signifikant på 5%-nivå). Data från år 2000, 2001 och 2002. N=4145.

Sammanfattningsvis visar dessa analyser att barn i ekonomiskt utsatta familjer även i högre grad har brister i sociala relationer och aktiviteter. Skillnaderna är inte alltid stora men systematiska och omfattar många olika aspekter av sociala relationer och aktiviteter.

Med tanke på att det mått på familjeekonomi som använts här pekar mot relativt stora ekonomiska svårigheter kan samtidigt skillnaderna i de speciellt kostnadskrävande sysselsättningarna tyckas små, t.ex. att resa under sommarlovet. Detta kan peka mot att en kompensation äger rum. Det är t.ex. möjligt att föräldrar prioriterar barnen och deras situation på bekostnad av den egna. Det kan också vara så att man får hjälp av släktingar och/eller bekanta. Samtidigt lyckas en sådan kompensation inte fullt ut utan barn i ekonomiskt utsatta familjer erfar i högre grad andra brister. Analyserna visar därtill på betydelsen av barns och ungdomars egen ekonomi som en resurs att använda för att påverka sina levnadsförhållanden både i samverkan med, men även oberoende av, familjens ekonomi.

5.7 Hälsa och välbefinnande

Under de senaste åren har den psykiska hälsan hos barn och ungdomar varit ett återkommande inslag i den offentliga debatten. Ett flertal studier har visat att psykiska och psykosomatiska besvär är vanligt förekommande bland barn och ungdomar (se t.ex. Danielson 2003, Berntsson och Köhler 2001, Socialstyrelsen 2001, Östberg 2001). Sådana besvär förefaller också ha ökat under 1990-talet. I åldersgruppen 16–24 år har andelen som uppger att de har symptom i form av oro, nervösa besvär och depression fördubblats (Socialstyrelsen 2001). En liknande utveckling vad gäller psykosomatiska besvär är tydlig i åldrarna 11, 13 och 15 år (Danielsson och Marklund 2000, Berntsson och Köhler 2001). I Världshälsoorganisationens (WHO) definition av hälsa ingår ett tillstånd av psykiskt välbefinnande. De relativt höga nivåerna av besvär har gjort att många menat att den psykiska ohälsan bör ses som ett folkhälsoproblem för den yngre delen av befolkningen (jfr Edvinsson m.fl. 1999). Höga nivåer av psykosomatiska besvär är dock inte ett bekymmer unikt för Sverige utan förhållandevis höga nivåer har rapporterats i ett flertal europeiska länder (WHO 2000, Haugland m.fl. 2001).

För vuxna har många studier dokumenterat ett samband mellan olika aspekter av den personliga ekonomin och hälsa. Till exempel har individens position i inkomstfördelningen visats sammanhänga med hennes hälsa (Tåhlin 1987, Fritzell, Neramo och Lundberg 2004). Det finns olika anledningar till att individens inkomst kan påverka hälsan. En anledning är att ekonomiska resurser är basala

och ger individen möjlighet att forma sina livsvillkor på en rad olika sätt, inklusive dem som är av betydelse för hälsa och inklusive dem som är av betydelse för barns hälsa. Kopplingen till hälsa har också ansetts vara av mer psykologisk art där individens relativa position i inkomstfördelningen är av vikt. Här menar man att individens inkomst inte kan betraktas fri från den generella inkomstnivån i samhället. Vetskapen om att man själv har mindre än andra kan leda till känslor av relativ deprivation och stress vilket i sin tur kan påverka hälsan (Wilkinson 1990). Det är möjligt att relativ deprivation även kan vara en påverkansväg när det gäller barns och ungdomars välbefinnande genom deras egen medvetenhet om skillnader/ojämlighet. Den relativa positionen i inkomstfördelningen är också av betydelse för faktiska levnadsförhållanden (Hirsch 1976, Tåhlin 1987).

Studier har visat att ekonomiska problem i familjen även sammanhänger med barnens fysiska och psykiska hälsa (Voydanoff 1990). I en svensk studie visades en överrisk för psykisk ohälsa bland barn med ensamstående förälder kunna förklaras av bland annat ekonomiska problem (Ringbäck-Weitofte 2001). I studier av psykosomatiska besvär bland barn har man också funnit att en god familjeekonomi verkar ha preventiv effekt (Berntsson och Gustafsson 2000, Östberg 2001). Förutom att barns livsvillkor i allmänhet påverkas av familjeekonomin är en möjlig påverkansväg barns oro för familjeekonomin. I en studie av svenska ungdomar i årskurs 9 hade andelen som oroad sig för familjeekonomin ökat under perioden 1985–1995. Barn som oroad sig för familjeekonomin hade också lägre självskattad hälsa (mätt i termer av psykosomatiska besvär, koncentrationssvårigheter och nedstämdhet). Även den egna ekonomiska situationen verkade betydelsefull. De som av ekonomiska skäl inte haft möjligheter att delta i olika aktiviteter, som att gå på bio eller konsert, hade också ett sämre hälsotillstånd (Hagquist 1997).

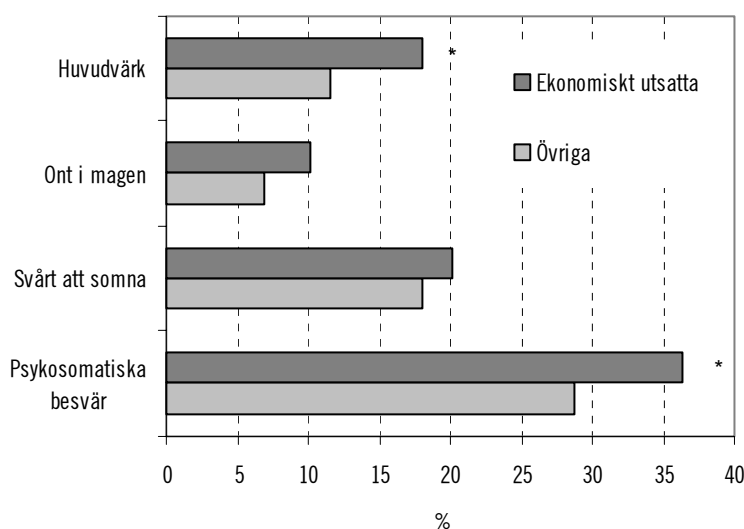
I det följande kommer psykosomatiska besvär och lågt välbefinnande bland barn och ungdomar att fokuseras, dvs. vardagliga och subjektiva upplevelser av besvär. Hur vanliga sådana besvär är hos barn och ungdomar i ekonomiskt utsatta familjer respektive övriga visas.

I figur 6:1 fokuseras psykosomatiska besvär som förekommer flera gånger i veckan. Hur vanligt något framstår beror förstås på vilka gränsdragningar som görs. Även med denna relativt stränga gränsdragning förefaller dock besvären vanliga. I åldrarna 10–18 år har 12% huvudvärk, 7% ont i magen och 18% svårt att somna på

kvällen flera gånger i veckan. Att ha något av dessa besvär flera gånger i veckan gäller för 29% av alla barn och ungdomar.

Figuren visar att besvären är vanligare bland barn i ekonomiskt utsatta familjer. En statistiskt signifikant skillnad finns för huvudvärk medan en motsvarande, icke-statistiskt signifikant, tendens finns för de andra typerna av besvär. Att ha något av dessa besvär flera gånger i veckan, alltså huvudvärk, magont eller svårigheter att somna, är vanligare för barn och ungdomar i familjer med bristande ekonomi i jämförelse med övriga.

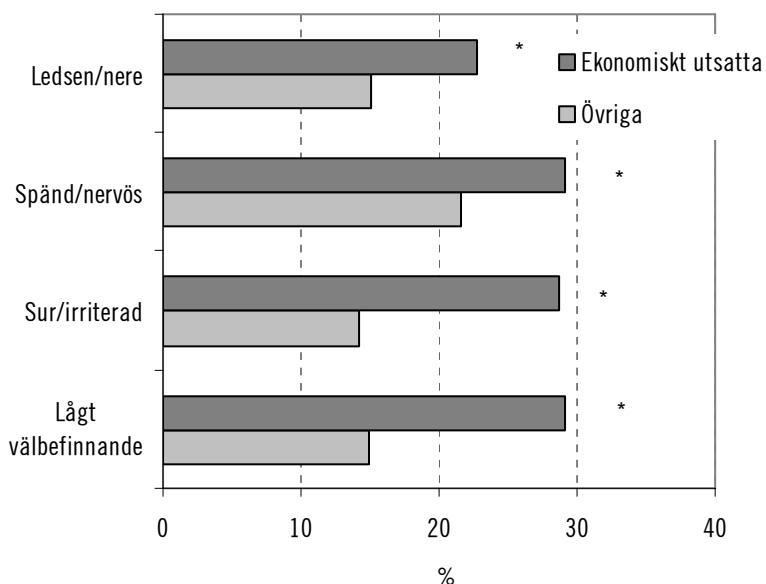
Figur 6:1. Psykosomatiska besvär flera gånger i veckan. Andel barn och ungdomar, 10–18 år, med besvär i ekonomiskt utsatta familjer respektive övriga (*=skillnaden mellan grupperna är statistiskt signifikant på 5%-nivå). Data från år 2000, 2001 och 2002. N=4145.

En liknande bild som för psykosomatiska besvär framkommer för indikatorer på lågt psykiskt välbefinnande (se figur 6:2). Andelen barn och ungdomar som instämmer i påståendena att han/hon ofta känner sig ledsen eller nere är 16%, ofta spänd och nervös är 22% och ofta sur och irriterad är 15%. För alla dessa indikatorer på lågt psykiskt välbefinnande finns skillnader mellan barn i ekonomiskt utsatta familjer och övriga till de förras nackdel. Det gäller även för

det sammanfattande måttet på lågt psykiskt välbefinnande¹⁹ vilket urskiljer 16% av barnen/ungdomarna. Att ha lågt välbefinnande är ungefär dubbelt så vanligt bland ekonomiskt utsatta barn.

Figur 6:2. Lågt psykiskt välbefinnande. Andel barn och ungdomar, 10–18 år, med lågt psykiskt välbefinnande i ekonomiskt utsatta familjer respektive övriga (*=skillnaden mellan grupperna är statistiskt signifikant på 5%-nivå). Data från år 2000, 2001 och 2002. N=4145.

Även när det gäller hälsa, liksom för sociala relationer, kan man tänka sig att barns och ungdomars egen ekonomi är av betydelse. I tabell 6:1 och 6:2 undersöks sambanden mellan både familjens ekonomi och barnets ekonomi med avseende på psykosomatiska besvär respektive lågt psykiskt välbefinnande. Det mått som används för barnets ekonomiska situation är huruvida han/hon har en egen kontantmarginal, d.v.s. om man har en ekonomisk buffert på 100 kronor, vilket det finns information om för alla undersökningsår.

I tabellerna visas skillnader mellan barn i ekonomiskt utsatta familjer och övriga. Skillnaderna mäts i termer av oddskvoter från

¹⁹ Lågt psykiskt välbefinnande definieras här som att ha svarat att något av de tre påståendena "Stämmer precis" med hur han/hon brukar vara eller att ha svarat att minst två av påståendena "Stämmer ungefär" med hur han/hon brukar vara.

logistisk regressionsanalys där oddset för familjer utan dessa ekonomiska problem satts till 1. Således visar estimaten om, och hur mycket, det psykiska välbefinnandet för ekonomiskt utsatta barn avviker från övriga. I alla analyser kontrolleras även för barnets kön, ålder och undersökningsår. I en tidigare studie har det visats att, för den typ av hälsomått som studeras här, skillnader efter familjeekonomi kvarstod även när andra förhållanden tagits med i analysen, såsom klasstillhörighet, familjetyp, huruvida föräldrarna var utrikes födda eller arbetslösa (se Fritzell och Östberg 2003). Dessa aspekter kommer inte att tas i beaktande i de kommande analyserna.

I modell 1 (tabell 6:1 och 6:2) kvantifieras de redan presenterade resultaten gällande skillnaden i psykosomatiska besvär respektive lågt psykiskt välbefinnande mellan ekonomiskt utsatta och övriga (jämför figur 6:1 respektive 6:2). De kvantifieras i termer av oddskvoter. Det är 1.42 gånger så vanligt med psykosomatiska besvär och mer än dubbelt så vanligt (oddskvoten är 2.32) med lågt psykiskt välbefinnande i ekonomiskt utsatta familjer i jämförelse med övriga. I modell 2 inkluderas istället barnets egen ekonomi i analysen (i form av egen kontantmarginal). Även den egna ekonomin samvarierar med välbefinnandet. För barn som själva har en bristande ekonomi är det 1.57 gånger så vanligt med psykosomatiska besvär och 1.78 ggr så vanligt att ha lågt psykiskt välbefinnande. I modell 3 inkluderas bristande resurser, både när det gäller familjens och den egna ekonomin. Modellen visar att den egna ekonomin, oberoende av familjens, är förknippad med både psykosomatiska besvär och lågt psykiskt välbefinnande. Detta gäller även för familjens ekonomi, men skillnaden i psykosomatiska besvär har reducerats och är inte längre statistiskt signifikant.

Tabell 6:1. Psykosomatiska besvär flera gånger i veckan. Barn och ungdomar 10–18 år. Skillnader efter familjens och egen bristande ekonomi. Oddsquoter från logistisk regressionsanalys med kontroll för åldersgrupp och år. Data från år 2000, 2001 och 2002. N=4145.

	Alla		Pojkar	Flickor
	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 3
<i>Ekonomiskt utsatt familj</i>				
Ja	1.42*	–	1.30	1.45
Nej (ref)	1.00		1.00	1.00
<i>Bristande egen ekonomi</i>				
Ja	–	1.57***	1.54***	1.25
Nej (ref)		1.00	1.00	1.00
<i>Kön</i>				
Flicka	1.62***	1.61***	1.61***	–
Pojke (ref)	1.00	1.00	1.00	–

* p<0.05, **<0.01, *** p<0.001

Tabell 6:2. Lågt psykiskt välbefinnande. Barn och ungdomar 10–18 år. Skillnader efter familjens och egen bristande ekonomi. Oddsquoter från logistisk regressionsanalys med kontroll för åldersgrupp och år. Data från år 2000, 2001 och 2002. N=4145.

	Alla		Pojkar	Flickor
	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 3
<i>Ekonomiskt utsatt familj</i>				
Ja	2.32***	–	2.11***	2.23**
Nej (ref)	1.00		1.00	1.00
<i>Bristande egen ekonomi</i>				
Ja	–	1.78***	1.67***	1.65**
Nej (ref)		1.00	1.00	1.00
<i>Kön</i>				
Flicka	1.52***	1.52***	1.51**	–
Pojke (ref)	1.00	1.00	1.00	–

* p<0.05, ** p<0.01, *** p<0.001

I alla dessa modeller har barnets kön inkluderats i analysen (liksom ålder och undersökningsår). Det är tydligt att flickor har ett lägre välbefinnande än pojkar. Man kan fråga sig om det också är så att ekonomin har olika betydelser för pojkars och flickors hälsa. De

två sista kolumnerna visar därför ekonomins samband med hälsa för könen separat. När det gäller lågt psykiskt välbefinnande (tabell 6:2) visar dessa analyser att familjeekonomi och egen ekonomi sammanhänger med hälsan på samma sätt för både pojkar och flickor. Psykosomatiska besvär bland pojkar förefaller dock vara starkare kopplade till den egna ekonomiska situationen än till familjens ekonomi (tabell 6:1).

Att sakna en egen ekonomisk buffert kan ha konsekvenser för barns och ungdomars psykiska välbefinnande t.ex. om det hindrar deltagande i sociala aktiviteter. Bristande egna ekonomiska resurser kan även utgöra hinder för möjligheten att införskaffa olika saker. Avslutningsvis studerar vi olika aspekter av den egna ekonomin utan hänsyn tagen till familjens. I tabell 6:3 inkluderas aspekterna egen kontantmarginal, huruvida ekonomin förhindrat deltagande och huruvida ekonomin begränsat inköp av saker som många jämnåriga har. Analyserna gäller för år 2002.

Att sakna en egen ekonomisk buffert på 100 kronor gällde år 2002 för 24% av barnen/ungdomarna. Erfarenheten av att avstå från att följa med kompisarna på något för att man inte haft råd (under det senaste halvåret) delas av 35%, men andelen som varit med om det flera gånger är lägre, 15%. Det är en mer vanlig erfarenhet att inte ha haft råd att köpa något som många jämnåriga har. Andelen som varit med om detta en gång under det senaste halvåret är 23% och flera gånger 27%. När alla dessa aspekter av den egna ekonomin inkluderas samtidigt i analysen verkar förhindrade inköp vara av vikt, men bara om det varit fallet upprepade gånger. Hos barn och ungdomar, som haft upprepade erfarenheter av att inte kunna köpa något som de jämnåriga har, är psykosomatiska besvär vanligare (2.05 gånger så vanliga), liksom lågt välbefinnande (1.87 gånger så vanligt). För lågt välbefinnande finns också en statistiskt signifikant skillnad mellan dem vars ekonomi hindrat dem att delta i sociala aktiviteter och övriga, men återigen gäller detta enbart om man varit hindrad upprepade gånger. Lågt välbefinnande är mer än dubbelt så vanligt i denna grupp jämfört med övriga.

Tabell 6.3. Psykosomatiska besvär och lågt psykiskt välbefinnande. Barn och ungdomar 10–18 år. Skillnader efter olika aspekter av egen bristande ekonomi. Oddsquoter från logistisk regressionsanalys med kontroll för åldersgrupp. Data från år 2002. N=1351.

	Andel barn och ung- domar %	Psykosomatiska besvär Modell	Lågt psykiskt välbefinnande Modell
<i>Saknar egen kontantmarginal</i>			
Ja	24	1.23	1.09
Nej (ref)	76	1.00	1.00
<i>Hindrad följa med kompisar pga bristande ekonomi</i>			
Ja, flera gånger	15	1.42	2.32**
Ja, en gång	20	1.34	1.21
Nej (ref)	65	1.00	1.00
<i>Hindrad köpa något som många jämnåriga har pga bristande ekonomi</i>			
Ja, flera gånger	27	2.05**	1.87*
Ja, en gång	23	1.25	1.13
Nej (ref)	50	1.00	1.00
<i>Kön</i>			
Flicka	50	1.92***	1.92**
Pojke (ref)	50	1.00	1.00

* p<0.05, ** p<0.01, *** p<0.001

Sammanfattningsvis har alltså barn och ungdomar i familjer med bristande ekonomi ett lägre psykosomatiskt och psykiskt välbefinnande än andra barn. Även barns egen ekonomi sammanhänger med välbefinnandet. Det sammanhänger med huruvida barnet/den unge saknar kontantmarginal. Om man ser närmare på barns ekonomi verkar betydelsen av egna pengar i hög grad sammanhänga med möjligheterna till att följa med kamrater på olika aktiviteter och att köpa saker som jämnåriga har. För psykosomatiska besvär är det främst det senare som har betydelse. Kanske denna form av ekonomisk deprivation blir mer påtaglig då den kan spegla skillnader i levnadsvillkor som är framträdande varje dag. Erfarenheten av att avstå från aktiviteter kan vara mer tidsbegränsad och samtidigt indikerar frågan att man faktiskt har kamrater och erbjudan-

den om att delta. Trots detta är dock även denna aspekt starkt kopplad till lågt psykiskt välbefinnande.

Både familjens och den egna ekonomin samvarierar således även med icke-materiella levnadsförhållanden, såsom barns och ungdomars vardagliga och subjektiva upplevelser av psykiska och psykosomatiska besvär. Hur dessa samband genereras är en annan fråga men det är inte otroligt att ekonomin har en inverkan på hälsan. Det är också möjligt att betydelsen av familjens ekonomi underskattas i denna studie. Dels skiljer vi här inte ut hushåll som haft bristande ekonomi under en lång tidsperiod. Dels lider alla intervjuundersökningar av ett visst bortfall och bland dem som väljer att inte delta i undersökningar brukar olika typer av problem vara mer frekventa. Detta gäller för familjens, och därmed barnens, deltagande i studien. Bland de familjer som valt att delta kan vi dock studera huruvida barnens eget deltagande sammanhänger med den ekonomiska situationen. Huruvida barnen väljer att delta eller ej verkar dock inte påverkas i någon större utsträckning av familjens ekonomi som den mäts här.

5.8 Slutsatser och diskussion

I denna rapport har vi sökt identifiera en grupp barn och ungdomar som är ekonomiskt utsatta i så måtto att de bor i hushåll som präglas av låg inkomst och brist på kontantmarginal. Vi inledde med en beskrivning av sammansättningen av denna grupp, som utgör ungefär åtta procent av alla 10–18-åringar. Det står klart att barn till invandrare och till ensamstående mödrar utgör en stor del av gruppen och att den ekonomiska utsattheten hos dem som varken tillhör den ena eller andra kategorin är betydligt lägre – mellan två och tre procent.

På basis av intervjuer med drygt 4,000 10–18-åringar som företogs år 2000, 2001 och 2002 inom ramen för Institutet för sociala forsknings Levnadsnivåundersökning (LNU) samt SCB:s Undersökning om Levnadsförhållanden (ULF), har vi studerat barns och ungdomars levnadsvillkor. Syftet har varit att utröna i vilken utsträckning barn i hushåll som är ekonomiskt utsatta också har mer egna problem och en lägre levnadsstandard än andra barn. Våra analyser har gällt barns och ungdomars boende och trygghet, egna ekonomiska resurser, deltagande i socialt liv och fritidsaktiviteter, skolsituation, psykiska välbefinnande samt psykosomatiska hälsa. Vår resultatredovisning har huvudsakligen skett via

enkla frekvenser, men vi har också rapporterat om multivariata analyser som vi regelmässigt företagit inom de områden vi studerat.

Om vi skall sammanfatta våra resultat mycket översiktligt är slutsatsen att barn i ekonomiskt utsatta familjer har bristande resurser och lägre levnadsnivå inom en rad olika områden – dock inte inom alla som vi studerat. Inom flera områden tycks det oss också som om barnen kompenseras genom att föräldrarna – eller kanske mor- och farföräldrar eller andra släktingar – försöker hålla barnen ”skadeslösa” för den svaga hushållsekonomin.

Den bostad och näromgivning som barn hamnar i är starkt styrd av föräldrarnas ekonomiska resurser. En svag familjeekonomi innebär oftare trångboddhet och mer sällan att barnen kan ha ett eget rum. Hyresboende dominerar stort, medan andra barn i mycket hög grad bor i villa eller radhus. Detta påverkar också grannskapet och närområdet i stort, liksom vilken skolmiljö man hamnar i. En av de kanske otrevligaste konsekvenserna av att leva i ett resurssvagt hushåll är att det ofta innebär att barn lever i en otrygg närmiljö.

Föräldrarnas ekonomi har också återverkningar på barnens egna ekonomiska resurser, även om det är troligt att en viss kompensation äger rum. Barn och ungdomar i hushåll som är ekonomiskt utsatta har mer sällan en egen ekonomisk buffert och man äger något färre saker. Man har också betydligt svårare att leva ett socialt liv i paritet med kamraterna. Det tycks dock inte finnas särskilt stora skillnader i månatliga inkomster (genom fickpengar eller arbete) eller i hur mycket man lönearbetar. En tolkning är därmed att det inte är så mycket den löpande ekonomin som är svag hos barn från resurssvaga familjer, utan marginalerna som är små: om man skulle behöva något utöver det löpande har man svårt att mobilisera ekonomiska resurser. Följden är troligen att nivån på dessa barns vardagsekonomi inte är det största problemet, utan känslan att inte kunna göra något extra – som t.ex. att följa med kompisarna på en konsert eller köpa något speciellt åtråvärt men dyrt.

Relaterat till såväl familjens ekonomi som till den egna ekonomin är barns och ungdomars sociala liv och fritidsutnyttjande. Såväl graden som formen av fritidens aktiviteter har samband med ekonomiska resurser. De med mindre resurser deltar mindre ofta i organiserade fritidsaktiviteter och tillbringar mindre tid i fritidshus, samt reser mindre. Man umgås mindre med kompisar hemma och har över huvud taget ett mindre socialt umgänge, enligt våra mått. Samtidigt kan skillnaderna i de speciellt

kostnadskrävande sysselsättningarna tyckas små, t.ex. att resa under sommarlovet. Detta kan peka mot att en kompensation äger rum: Det är möjligt att föräldrar prioriterar barnen och deras situation på bekostnad av den egna. Det kan också vara så att man får hjälp av släktingar och/eller bekanta. Samtidigt lyckas en sådan kompensation inte fullt ut utan barn i ekonomiskt utsatta familjer erfar i högre grad andra brister. Analyserna visar därtill på betydelsen av barns och ungdomars egen ekonomi som en resurs att använda för att påverka sina levnadsförhållanden både i samverkan med, men även oberoende av, familjens ekonomi.

Till skillnad från den egna ekonomin, boendet och fritidsaktiviteterna erfar barn från ekonomiskt utsatta hem inte några stora problem i skolan, med själva skolarbetet. Man upplever att man får hjälp av lärarna och takten på undervisningen är på det hela taget rimlig. Även om man inte kan utesluta att anspråksnivåerna delvis styr dessa resultat kan det också vara så att grund- och gymnasieskolor i Sverige erbjuder en relativt likvärdig skolmiljö – i så fall skulle detta vara i kontrast med ett av de stora problemen som fattiga i USA upplever, nämligen att de får hålla tillgodo med dåligt fungerande skolor. Vi bör betona att vi inte haft möjlighet att analysera skolprestationer, t.ex. betyg, och att det därför kan vara så att barn i ekonomiskt utsatta familjer utbildningsmässigt drabbas av låg skolkvalitet eller av en resurssvag hemmiljö (en analys av självskattade skolprestationer visade dock bara små skillnader).

I våra analyser finner vi samband mellan ekonomisk utsatthet och olika aspekter av både materiella och immateriella levnadsförhållanden. Bland de senare återfinns t.ex. psykosomatiska och psykiska besvär. Att en problematisk ekonomi kan utgöra en riskfaktor för barns hälsa har framkommit i andra studier. Ekonomiska svårigheter under barndomen har också relaterats till vuxen hälsa. Många av de skillnader i levnadsvillkor som visats här, t.ex. sociala relationer och aktiviteter, boende, upplevelse av trygghet och den egna ekonomiska och materiella situationen, kan vara bidragande orsaker till att vi finner motsvarande skillnader i hälsa. Just barns och ungdomars egen ekonomi visades också vara kopplad till deras hälsa.

Som vi diskuterade i inledningen är det vanskligt att dra kausala slutsatser av våra analyser. Det står klart att det finns samband mellan hushållets ekonomi och barns levnadsvillkor inom många områden. Men att barn i ekonomiskt utsatta familjer har det sämre än andra behöver förstås inte bero på de bristande ekonomiska

resurserna; dvs. om de individer som vi identifierat som ekonomiskt utsatta skulle få en bättre ekonomisk situation är det inte säkert att problemen försvinner. Det finns flera skäl att vara försiktig med kausala slutsatser. Ett är att det kan finnas en selektion in i gruppen ekonomiskt utsatta. Säg t.ex. att föräldrar med nedsatt hälsa eller sociala problem är överrepresenterade bland gruppen ekonomiskt utsatta. Det skulle då kunna vara så att det är deras hälsotillstånd eller problem som återspeglar sig i barnens levnadsvillkor. En annan möjlighet är att det finns en etnisk diskriminering som ligger bakom några av resultaten. Eftersom gruppen ekonomiskt utsatta innehåller många invandrare kanske det är just deras invandrarskap som gör att barnen har lägre levnadsnivå. Vissa av dessa problem har vi kunnat bemästra någorlunda: t.ex. har vi genomfört multivariata analyser som kontrollerat för föräldrarnas invandrarstatus, analyser som i ett par fall visat att denna kan spela in, men att det även när vi jämför barn med svenskfödda föräldrar finns kvarvarande nackdelar med att komma från ekonomiskt resurssvaga hem. Andra problem är svårare. Exempelvis är ett klassiskt problem att det finns omätta faktorer som vi inte kunnat hantera, av typen föräldrarnas sociala problem.

Emellertid vill vi också hävda att ett antal av våra analyser är ganska problemfria när det gäller kausal tolkning. När det gäller barns och ungdomars boende, otrygghet i närområdet, samt egen ekonomi är det långsökt att tänka sig att nackdelarna för barn från ekonomiskt utsatta familjer inte skulle kunna härledas just från hushållets bristande ekonomiska resurser.²⁰ När det gäller sociala relationer och hälsa samt skolprestationer är frågan mer komplicerad. Här är de potentiella direkta ekonomiska mekanismerna mindre tydliga och det finns flera konkurrerande förklaringar, t.ex. i termer av föräldrarnas hälsa. Att kunna närma sig en kausal tolkning skulle kräva ytterligare fördjupade analyser (och det finns ändå en gräns över vilken man inte kommer med våra datamaterial). I väntan på sådana bör vi vara försiktiga med tolkningarna av resultaten i vissa fall. Till detta skall också läggas att våra resultat inte omedelbart kan tolkas som om de gällde för populationen (dvs. svenska barn och ungdomar 10-18 år), eftersom bortfallsfel och i mindre grad urvalsfel kan spela in. Det är därför

---

²⁰ Som nämnts i resultatredovisningen har vi också kontrollerat för invandrarstatus för den möjlighet att det är denna som är den kausala faktorn bakom otrygghet. Resultaten visade att denna variabel också har betydelse, men att den inte reducerar effekten av ekonomisk utsatthet med särskilt mycket.

inte tillrådligt att tolka procenttalen i våra figurer som exakta sanningar.

Det tycks oss, trots den försiktiga attityd man bör ha när man drar slutsatser från urvalsundersökningar och där den kausala ordningen kan vara omöjlig att fastställa, att huvudresultaten ändå är tydliga: Barn och ungdomar i ekonomiskt utsatta hushåll har lägre levnadsnivå än andra barn och ungdomar. Detta gäller ett flertal områden och i vissa fall är skillnaderna betydande. Det är vidare sannolikt, på basis av våra analyser, att dessa skillnader har sociala och hälsomässiga konsekvenser (även om denna slutsats måste vara preliminär). Det förefaller troligt att en omfördelning av ekonomiska resurser till gruppen ekonomiskt utsatta skulle minska problemen för barn och ungdomar från dessa hem, men det är inte möjligt att säga med hur mycket eller om ett sådant direkt ekonomiskt stöd skulle vara det mest effektiva. I vilket fall förefaller oss resultaten vi rapporterat vara en god utgångspunkt för sådana resonemang och för fördjupade studier.

Referenser

- Antonovsky, A. (1991). *Hälsans mysterium*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Ben-Arieh, A. m.fl. (2001). *Measuring and Monitoring Children's Well-being*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishing.
- Berkman, L. F., T. Glass, I. Brissette och T. E. Seeman (2000). "From social integration to health: Durkheim in the new millenium", *Social Science & Medicine*, 51, s. 843–857.
- Berntsson, L. T. och J. E. Gustafsson (2000). "Determinants of psychosomatic complaints in Swedish schoolchildren aged seven to twelve years", *Scandinavian Journal of Health*, 28:281-293.
- Berntsson, L. T. och L. Köhler (2001). "Long-term illness and psychosomatic complaints in children aged 2-17 years in the five Nordic countries. Comparison between 1984 and 1996", *European Journal of Public Health*, 11, s. 35–42.
- Blau, D. (1999). "The Effect of Income on Child Development", *Review of Economics and Statistics* 81:261-76.
- Bolognini, M., B. Plancherel, W. Bettschart och O. Halfon (1996). "Self-esteem and mental health in early adolescence: development and gender differences", *Journal of Adolescence*, 19, s. 233–245.
- Bradbury, B. och M. Jäntti (2001) "Child poverty across the industrialized world: evidence from the Luxembourg Income Study", kap. 1 i K. Vleminckx och T.M. Smeeding (red.), *Child Well-Being, Child Poverty and Child Policy in Modern Nations. Bristol: The Policy Press*.
- Breen, R. och P. Moisiu (2004). "Poverty Dynamics corrected for Measurement Error", Mimeo, Nuffield College, Oxford.
- Cohen, S. och Syme, S. L. (red.) (1985). *Social Support and Health*, Orlando: Academic Press, Inc.
- Danielson, M. (2003). *Betydelsen av genus. Ungdomars förändrade psykosociala hälsa under ett drygt decennium*. Master of Public

Health uppsats. Göteborg: Nordiska högskolan för folkhälsovetenskap.

Danielson, M. och U. Marklund (2000). Svenska skolbarns hälsovanor 1997/98. Tabellrapport. Folkhälsoinstitutet.

Dryler, H. (2001). "Etnisk segregation i skolan", sid. 319-55 i SOU 2001:57. Stockholm: Fritzes.

Duncan, G. m.fl. (1984). *Years of Poverty, Years of Plenty. The Changing Economic Fortunes of American Workers and Families.* Ann Arbor: Institute for Social Research.

Duncan, G., J. Brooks-Gunn, W.J. Jee Yeung och J. Smith. (1998). "How much does childhood poverty affect the life chances of children?", *American Sociological Review* 63: 406-23.

Edvinsson, S., A. Strandell, C. Hagquist, S. Bremberg, P. Nilsson och U. Carlström Nordkvist (1999). *Barn och ungdom. Rapport från arbetsgruppen Barn och ungdom till Nationella folkhälsokommittén. Underlagsrapport nr 11.*

Erikson, R. (1994). "Spelar valet av skola någon roll?", sid. 132-71 i R. Erikson och J.O. Jonsson (red.), *Sorteringen i skolan.* Stockholm: Carlssons.

Erikson, R. och M. Tåhlin. (1984). "Samgång mellan välfärdsproblem", kap. 16 i R. Erikson och R. Åberg (red.), *Välfärd i förändring.* Stockholm: Prisma.

Fritzell, J., Lundberg, O. (2000). *Välfärd, ofärd och ojämlikhet. Delbetänkande från Kommittén Välfärdsbokslut, SOU 2000:41.* Stockholm: Fritzes.

Fritzell, J., Östberg, V. (2003). "Ekonomi och barns välfärd." *Socialmedicinsk tidskrift*, 3, 228-236.

Fritzell, J., Nermo, M., Lundberg, O. (2004). "The impact of income: assessing the relationship between income and health in Sweden." *Scandinavian Journal of Public Health*, 32: 6-16.

Frykman, T. (1984). "Boendeförhållanden 1968-1981", kap. 10 i R. Erikson och R. Åberg (red.), *Välfärd i förändring*. Stockholm: Prisma.

Gustafsson, B. (2002). "Assessing non-use of social assistance", *European Journal of Social Work* 5:149-158.

Hagquist, C. (1997). *The living conditions of young people in Sweden. On the crisis of the 1990s, social conditions and health*. Akademisk avhandling. Göteborgs universitet: Institutionen för socialt arbete.

Halleröd, B. (1991). *Den svenska fattigdomen*. Lund: Arkiv.

Harter, S. (1999). *The construct of the self. A developmental perspective*. New York: The Guildford Press.

Haugland, S., Wold, B., Stevenson, J., Aaroe, L. E., och Woynarowska, B. (2001). Subjective health complaints in adolescence, *European Journal of Public Health*, 11, 4-10.

Hauser, R.M., B.V. Brown, och W.R. Prosser (1997). *Indicators of Children's Well-being*. Washington: Russell-Sage Foundation.

Hirsch, F. (1976). *Social limits to growth*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

House, J. S. (1981). *Work, stress and social support*. Reading, MA: Addison-Wesley.

House, J. S. och R. L. Kahn (1985). "Measures and Concepts of Social Support", kap. 5, i S. Cohen och S. L. Syme (red.), *Social Support and Health*, Orlando: Academic Press, Inc.

Jonsson, J. O. (2001). "Ekonomiska och materiella resurser", kap. 3, i J. O. Jonsson, V. Östberg, M. Evertsson och S. B. Låftman, *Barn och ungdomars välfärd*. SOU 2001:55. Kommittén Välfärdsbokslut. Stockholm: Fritzes.

Jonsson, J.O. och S. B. Låftman (2001). "Boende, närmiljö och trygghet", kap. 5 i J. O. Jonsson, V. Östberg, M. Evertsson och S.

B. Låftman, Barns och ungdomars välfärd. SOU 2001:55. Stockholm: Fritzes.

Jonsson, J.O. och V. Östberg, i samarbete med M. Evertsson och S.B. Låftman (2001). Barns och ungdomars välfärd. SOU 2001:55. Stockholm: Fritzes.

Jonsson, J.O., V. Östberg och S.B. Låftman (2001). "Att studera de yngres välfärd: en inledande beskrivning av levnadsnivåprojektet och Barn-LNU", kap. 1 i J. O. Jonsson, V. Östberg, M. Evertsson och S. B. Låftman, Barns och ungdomars välfärd. SOU 2001:55. Stockholm: Fritzes.

Jonsson, J.O., V. Östberg (2003). The Swedish Child-LNU: A Survey for Studying Young People's Welfare, Manus.

Låftman, S., Östberg, V. (2004). "Barns och ungdomars sociala relationer och psykiska välbefinnande." I Bygren, M., Gähler, M., Nermo, M. (red.). Familj och arbete. Stockholm: SNS Förlag.

Mayer, S. E. (1997). What Money Can't Buy. Family Income and Children's Life Chances. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Morrow, V. (1999). "Conceptualising social capital in relation to the well-being of children and young people: a critical review", The Sociological Review, 47, s. 744–765.

Näsman, E. (1995). "Vuxnas intresse att se med barns ögon", sid 279-304 i L. Dahlgren och K. Hultqvist (red.) Seendet och seendets villkor. En bok om barns och ungas välfärd. Stockholm: HLS Förlag.

Näsman, E. och C. von Gerber (1999). Räkna med oss! Vi i 5an berättar om pengar. Linköpings universitet.

Pagani, L., B. Boulerice och R.E. Trembley (1997). "The Influence of Poverty on Children's Classroom Placement and Behavior Problems", sid. 311-339 i G. Duncan och J. Brooks-Gunn (red.), Consequences of Growing up Poor. New York: Russell Sage.

- Qvortrup, J. (1994). Barn halva priset: Nordisk barndom i samhällsperspektiv. Esbjerg: Sydjysk universitetsforlag.
- Ringbäck-Weitof, G. (2001). "Sociala skillnader, utsatthet och ohälsa." I Folkhälsorapport 2001. Stockholm: Socialstyrelsen och Epidemiologiskt centrum.
- Salonen, T. (2002). Barns ekonomiska utsatthet under 1990-talet. Bidrag till ett kommunalt bidragsindex. Rädda Barnen.
- Sen, A. (1983). "Poor, relatively speaking", Oxford Economic Papers 35: 153-169.
- Socialstyrelsen (2001). Folkhälsorapport 2001. Stockholm: Socialstyrelsen och Epidemiologiskt centrum.
- Solon, G. (1989). "Intergenerational income mobility in the United States", American Economic Review 393-408.
- SOU (1999). Ökade socialbidrag: en studie om inkomster och socialbidrag åren 1990-1996. SOU 1999:46. Delbetänkande av socialtjänstutredningen. Stockholm: Fakta info direkt.
- Sweeting, H. (1995). Reversals of fortune? Sex differences in health in childhood and adolescence. Social Science & Medicine, 40, 77-90.
- Turner, G. (1999). "Peer support and young people's health", Journal of Adolescence, 22, s. 567-572.
- Tählén, M. (1987). Arbetets värde och kostnader. En studie av lönearbetets konsekvenser för individen. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Vaux, A. (1988). Social Support. Theory, Research, and Intervention. New York: Praeger.
- Vogel, J. m.fl. (1997). Välfärd och ojämlikhet i ett 20-årsperspektiv 1975-1995. Rapport nr 91 i serien Levnadsförhållanden. Stockholm: SCB.

Voydanoff, P. (1990). Economic distress and family relations: A review of the eighties, *Journal of marriage and the family*, 52, 1099-1115.

Whelan, C. T., Layte, R., Maître, B., och B. Nolan (2001). "Income, Deprivation and Economic Strain: An Analysis of the European Community Household Panel", *European Sociological Review* 17:357-372.

WHO (2000). Health and Health Behaviour among Young People. Health Behaviour in School-aged Children: a WHO Cross-National Study (HBSC) International Report, C. Currie, K. Hurrelmann, W. Settertobulte, R. Smith och J. Todd (red.). WHO Policy Series. Health policy for children and adolescents issue 1. International Report.

Wilkinson, R. (1990). Income distribution and mortality: a 'natural' experiment. *Sociology of Health & Illness*, 12, 4, 391-412.

Wills, T. A. (1985). "Supportive Functions of Interpersonal Relationships", kap. 4, i S. Cohen och S. L. Syme (red.), *Social Support and Health*, Orlando: Academic Press, Inc.

Östberg, V. (2001). "Hälsa och välbefinnande", kapitel 8, i J. O. Jonsson, V. Östberg, M. Evertsson och S. Brolin Låftman, *Barns och ungdomars välfärd*. SOU 2001:55. Kommittén Valfärdsbokslut. Stockholm: Fritzes.